

ВНЗ «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Спеціальність «Історія та археологія»

**ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА МІЩАНКИ В КІНЦІ XVI НА ПОЧАТКУ XVII
СТ. (НА ПРИКЛАДІ КРАКОВА)**

Студентки IV курсу

Групи ПС 18/Б

Кльоцко Юлії Орестівни

Науковий керівник:

Доктор історичних наук

Гошко Тетяна Дмитрівна

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ПРАВОВИЙ СТАТУС МІЩАНКИ В КІНЦІ XVI НА ПОЧАТКУ XVII СТ.	8
1.1 Жінка в цивільному праві	11
1.2 Жінка в карному праві	17
РОЗДІЛ II. РОЗГЛЯД СПРАВ З КРИМІНАЛЬНОЇ КНИГИ КРАКОВА (1554- 1625)	34
2.1 Жінка та перелюб	37
2.2 Жінка та сутенерство	45
2.3 Жінка та дітовбивство	50
2.4 Жінка та вбивство	57
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	66

ВСТУП

Дослідження питань, що стосуються жінок виступають основною проблематикою жіночих студій, що є відносно новою галуззю, яка почала активно досліджуватись в другій половині ХХ ст. Одним з аспектів, що зараз набувають широкого розголосу є права жінки в різні епохи. Правові відносини стосуються багатьох пунктів, але дане дослідження концентрує увагу на девіантній поведінці жінки. Також це одна з тем, що напряду стосується історії повсякдення, адже вона спрямована дослідити вузькі аспекти соціальної історії. Варто додати, що важливою й перехресною темою для дослідження є кодекси права, що були спрямовані на врегулювання відносин в суспільстві.

Актуальність теми презентована браком відповідних досліджень в українській історіографії, що стосуються девіантної поведінки жінки чи зіставляють правові трактати та певні джерельні матеріали. Загалом, існує брак робіт, які б комплексно оцінювали та описували становище жінки в певну історичну епоху, будь то середньовіччя чи ранньомодерний час, коли відбувається прогрес у баченні постулатів гуманізму, змінюється уявлення щодо жінок під впливом Реформації та культу Богоматері. Також, варто підкреслити й той факт, що українська історіографія насичена дотичними дослідженнями переважно за період ХІХ-ХХ століть, в той час, коли питання жінки-міщанки в ХVІ-ХVІІ ст. досліджена досить скупо. В більшості випадків питання жінки розглядається в контексті сімейних відносин або ж зовсім не розглядається. Жінку згадують переважно як супутницю чоловіка, ту що має низку сімейних обов'язків. Дане дослідження девіантної поведінки жінок дасть змогу розглянути левову частку артикулів із правових приписів, що говорять про міру залученості жінки в певні сфери життя, її соціальний стан. Також через призму правових трактатів Бартоломея Гроїцького та Павла Щербича прослідковується форма ставлення до жінки, її діяльності. Дослідження правових трактатів та співставлення їх з кримінальними справами міста Кракова 1552-1625 рр. дасть

змогу ширше розглянути діяльність органів влади, припустити, які фактори могли впливати на думку присяжних під час судового процесу, яким чином судова риторика збігалась з судовою практикою. Таким чином дослідницька робота надасть можливість ближче зрозуміти фактори, що творили міський соціум. Водночас виокремиться постать жінки, як частина суспільства, що дозволить вивчити її роль і місце в соціумі та доповнить тогочасну історичну картину.

Об'єктом дослідження слугує міське право й зокрема права жінки в системі міського права XVI-XVII ст. **Предметом дослідження** є власне девіантна поведінка жінки-міщанки в Кракові.

Метою роботи є розгляд законодавчих актів, які були актуальними на території земель Корони Польської й виокремлення артикулів, які будь-яким чином дотичні до жінки та її становища. Також дослідження девіантної поведінки жінки на основі матеріалів кримінальної книги Кракова 1552-1625 рр., зібрання справ, де фігурувала жінка в якості підсудної.

Основними **завданнями** роботи є такі пункти:

- 1) розглянути становище жінки в цивільному та карному праві. Потрібно врахувати те, що на період створення законодавчих трактатів, які розглядаються в даній роботі, поділу на цивільне та карне право не було;
- 2) порівняти яким чином розглядаються питання правових відносин в різних законодавчих актах;
- 3) з'ясувати чи різнились покарання для жінок та чоловіків;
- 4) виокремити судові справи з стосовно жінок із загального джерельного матеріалу, розділити їх по категоріях;
- 5) порівняти судову риторичку та судову практику в ході розгляду цих справ;
- 6) зрозуміти, які деталі справи відкривають дані свідчення, чи були вони вичерпними.

Територіальні межі місто Краків, яке було апеляційною інстанцією для багатьох міст Корони Польської, а отже німецьке право Кракова можна вважати зразком для коронних міст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець XVI й початок XVII століття, а якщо конкретніше, то період, який охоплює також часовий проміжок 1552-1625 рр., що пов'язано з датуванням джерельних матеріалів.

Методи дослідження представлені мікроісторією, історико-критичним, антропо-правовим, історико-порівняльним, історії повсякдення та метод соціальної історії.

Перший метод допомагає зануритись у менший масштаб дослідження, аналізувати певні дрібні ситуації, роздуми та вчинки людини, конкретні події. Відбувається побудова багатьох контекстів завдяки досліджуваному об'єкту.

Другий метод дозволяє відфільтрувати із запропонованих джерел інформації достовірні факти та їхню історичну реконструкцію. Завдяки цьому методу відбувається опрацювання джерельного матеріалу, даються судження про його валідність, що напряду пов'язане з вмінням критично ставитись до представлених тез.

Третій метод поєднує в собі дослідження правових аспектів та визначення їхнього місця в житті людини. Відображається метод врегулювання відносин та ставлення особи до певних законодавчих обмежень й не тільки.

Четвертий метод дозволяє порівняти історичні явища, виокремити їхні схожі та відмінні елементи.

П'ятий метод спрямований на дослідження повсякденних елементів тогочасних людей, предмети вжитку, одяг, їжа, розваги та життєві події.

Останній метод дозволяє прослідкувати життя людських спільнот, поділ соціальних груп, процеси, що приносили зміни в баченні тих чи інших постулатів, зміну соціального становища тих чи інших груп людей.

Новизна праці полягає у спробі зібрати та класифікувати інформацію, що стосується жінки та її поведінки з правових трактатів, виокремити й перекласти

судові справи в яких на лаві підсудних була жінка. Також порівняти судову риторику та судову практику по відношенню до жіночої та чоловічої статі.

Джерельною базою праці є опубліковані інтернет джерела. Серед них праці Павла Щербича («*Ius Municipale*»¹, «*Speculum Saxonum*»²), Бартоломея Гроїцького («*Artykuły prawa majdeburskiego*»³ «*Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*»⁴), *Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625*.

Історіографія представлена дослідженнями польських та українських авторів. Дотичними до теми «Девіантна поведінка міщанки в кінці XVI на початку XVII ст. (на прикладі Кракова)» є праці А. Карпінського⁵, що в своїх роботах презентує соціальне, економічне, кримінальне та, почасти, приватне життя жінок різного статусу. Часові межі його досліджень варіюються ранньомодерним періодом, а територіальні рамки стосуються тодішніх міст Корони Польської. Дане дослідження є чудовою базою для висвітлення питання девіантної поведінки жінки-міщанки в Кракові, адже це місто лише поверхнево згадується в його роботах. Наступною дослідницею, чиї напрацювання є корисними в дослідженні представленого питання є М. Богуцька⁶. Роботи цієї історикині мають дещо інший часовий період, адже вона презентує жіночу проблематику в XVII-XVIII ст., та все ж вони допоможуть у питаннях сім'ї, обов'язків жінки, ставлення до дітей, правових трактатів та ін. К. Диса⁷. – одна з дослідників, чиї зацікавлення є дотичними до чаклунської діяльності жінок,

¹ Szczerbic P. *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Kraków, 2011;

² Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadla z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Т. 1–2. – Kraków, 2016.

³ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów*. – Warszawa, 1954.

⁴ Groicki B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*, / Red. K. Koranyiego. Warszawa, 1953.

⁵ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*. Warszawa, 1995. 456 s.

⁶ Bogucka M. *Białogłowa w dawnej Polsce*. – Warszawa. 1998. 153 s.

⁷ Диса К. *Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі*. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с., Диса К. *Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII – XVIII століття*. Київ, 2008. 299 с.

тобто кримінальної. Її роботи дозволяють прослідкувати ставлення до жінок-вільом, поширення таких тез, покарання для зловмисниць, відображення таких тверджень у релігійних та правових трактатах. Роботи С. Білостоцького⁸ відкривають призму кримінального судочинства Львова й не тільки, в період XVI–XVIII ст.. Данні пасажі дозволяють проаналізувати методи покарання, роль всіх учасників злочину та судовий процес. О. Вінниченко⁹ розглядає аспекти девіантної поведінки жінки під призмою зґвалтування, вбивства та інших злочинів у період XVII ст. на території Львова, що слугує матеріалом для порівняння. Магістерська робота Назарія Левуса¹⁰, що спрямована на розгляд постаті львівського синдика П. Щербича, завдяки чому можна зрозуміти його праці, які стосуються правових приписів детальніше. Однією з українських дослідниць, що розглядає антропо-правові аспекти є Т. Гошко¹¹. В працях Я. Корчак-Седлецької¹² можна прослідкувати процес виховання дітей, зокрема дівчат, ставлення батьків до дітей та навпаки.

⁸ Білостоцький С. *Кримінальне судочинство міста Львова XVI-XVIII ст. (за матеріалами війтівсько-лавницького суду міста Львова)*. Дисертація кандидата наук:12.00.01 – Львів, 2009.

⁹ Вінниченко О. *Зґвалтування, вбивство і пограбування, а також перелюб. Історія кримінального злочину, здійсненого під Львовом у 1645 р.* // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. Випуск 11-12. // с. 162-181.

¹⁰ Левус Н. *Павло Щербич: щоденне життя міського канцеляриста*. // Львів, 2016. 105 с.

¹¹ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022).

Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження. У двох томах. – Том I: Антропология міст і міського права на руських землях у XVI – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. 564 с.

Гошко Т. *Уявлення про старість у містах річпосполитівського простору на межі середньовіччя та ранньомодерної доби* // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. - № 1(136) – 2018. – с. 18-28.

Зайцева Т. *Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2019. с. 171

¹² Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. LVIII. 2014. s. 49-71.

РОЗДІЛ І.

ПРАВОВИЙ СТАТУС МІЩАНКИ В КІНЦІ XVI НА ПОЧАТКУ XVII СТ.

Питання правового статусу жінки-міщанки на теренах Корони Польської у рамках XVI – XVII ст. врегульовувалось завдяки різного роду правовими документами. Створення таких кодексів міського права, систематизація усіх артикулів в основному належить Міколаю Яскеру, Бартоломею Гроїцькому та Павлу Щербичу¹³. Роботи цих правників потрапили під вплив автентичного трактату «Speculum Saxonum» (далі – «Саксонське зерцало») Ейке фон Репкова¹⁴ та базувались на трактуванні магдебурзького права¹⁵. «Саксонське зерцало» поширювалось у Короні Польській в XIV ст. також через призму правових приписів вищезгаданих авторів мало вплив на території України¹⁶.

Базовими джерелами для огляду статусу міщанки в Кракові й інших містах Корони Польської періоду XVI-XVII ст. є «Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone» (1581) та «Ius municipale: to jest prawo Miejskie Majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone» (1581) Павла Щербича¹⁷ й роботи Бартоломея Гроїцького «Artykuły prawa Magdeburskiego,

¹³ Зайцева Т. *Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. Київ, 2019, с. 3.

¹⁴ Зайцева Т. *Антропология міст і міського права...* с. 123.

¹⁵ Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження. У двох томах. - Том I: Антропология міст і міського права на руських землях у XVI – першій половині XVII століття.* Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 98.

¹⁶ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> відвідано (30.05.2022)

¹⁷ Павло Щербич (1552-1609) – львівський синдик, писар, юрист, що неодноразово представляв м. Львів на сеймиках, сеймах та у королівському дворі. В 1582 р. став нотаріусом, згодом писарем при королівській канцелярії. Після смерті дружини він вирішив залишити світську діяльність й у 1602 р. був висвячений у священничий стан, але його громадська діяльність на цьому не закінчувалась. У 1581 році в Львові видав дві праці: «Speculum Saxonum або право саксонське і магдебурзьке за алфавітом з латинських і німецьких екземплярів зібране і на польську мову перекладене» та «Ius municipale то міське магдебурзьке право по новому з латинської і німецької на польську мову з пильністю і вірно перекладене». Першу роботу можна назвати довідником у якому зібрані пояснення для певних термінів. До слова, вплив «Саксонського зерцала» Айке фон Репкова в цій книзі представлено посередньо. Не зважаючи на назви, спільного у цих двох доробках не так вже і багато. Друга робота П. Щербича «*Ius municipale...*» є перекладом статей й довільним переказом Вайхбільду. Важливо зазначити, що

które zowią Speculum Saxonum» (1558) та «Porządek sądów i spraw mieyskich prawa Magdeburgskiego w Koronie Polskiej» (1559). Ці правові кодекси дозволяють зрозуміти цілісну картину тогочасного суспільства, включно з моральними принципами, якими послуговувались міщани. Варто зазначити, що ці джерельні матеріали не виступали як офіційні правові кодекси, але, не зважаючи на це, вони відіграли важливу роль у врегулюванні відносин у місті. Дані трактати були поширені та діяли на досить великій території, були особливо актуальними XVI-XVII ст.¹⁸.

Для того, щоб цілісно оглянути зрозуміти позицію жінки в законодавчих актах, потрібно зробити умовний віковий розподіл, оскільки дівчина до настання повноліття й після виступає подекуди у різному світлі. Неповнолітню та незаміжню жінку в джерельному матеріалі називають *dziewka*, *dzieweczka*, *panna*, *sórka*¹⁹. Яскравим прикладом цього явища може слугувати цитата з трактату Щербича : «...którzy się ze dwiema siostrami albo z matką i z dziewczką łączą»²⁰. Отож, тогочасний поділ життя на етапи та жінок та чоловіків був різним. У першому випадку важко визначити чіткі рамки того чи іншого періоду, чоловіки ж мали чіткі категорії: дитина, юнак, чоловік (середній вік) та старий. Про жінку можна сказати лише три поняття: дівчинка, жінка, стара. Основним маркером переходу від першого періоду до другого слугувала можливість створювати сім'ю та настання повноліття²¹. За Гроїцьким можна виділити два основних означення віку, або ж стадії життя: «*annos pubertatis*» та «*annos discretionis*». В джерелах перший період називають також «*jedno*

автор також добавляв свої короткі коментарі з певними позначками. (Див. також: Kowalski G. M. *Szczerbic Pawel* // Polski Słownik Biograficzny. T. XLVII. – Z.3. – Warszawa; Kraków, 2011., s. 397–399; Левус Н. *Павло Щербич: щоденне життя міського канцеляриста* // Львів 2016. 105 с.)

¹⁸ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> відвідано (30.05.2022).

¹⁹ Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. LVIII. 2014. s. 51.

²⁰ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Т. I-II. – Kraków, 2016, S. 257.

²¹ Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. LVIII. 2014. s. 50–51.

mlodzieństwa», тобто людина здатна виносити й народити дитину. Бартоломей Гроїцький пише про те, що дівчата переходять цю межу в 13 років, а хлопці – у 14²². Ще одним головним показником зміни вікового періоду є вміння приймати рішення без допомоги опікунів, так звані ж «роки обачності». Чоловік досягає такого віку в 21 рік. Не менш важливим показником вікових періодів є зовнішні ознаки (характеристики волосяного покриву, стан шкіри)²³. «Якщо вік чоловіка невідомий, його вважають повнолітнім тоді, коли він вже з бородою і має волосся внизу та під кожною рукою»²⁴. «Саксонське зеркало» - трактат у якому також згадується про вікові особливості або ж про періоди життя: «Юність починається з 12 років і закінчується у 24 роки»²⁵. Важливим аспектом є вищезгадана можливість самостійно відповідати перед законом за свої вчинки, робити вибір, що стосується важливих аспектів життя (розподіл майна та ін.). Тобто, можна зробити висновок, що питання повноліття гостро стосується відносин між опікуном та дитиною (стать не вказується). Саме це відіграє ключову роль в твердженнях, які нам пропонує до розгляду Айке фон Репков у «Саксонському зеркалі».

Додам те, що в правових статутах не прослідковується різниця між дівчатами та хлопцями, вони були просто неповнолітніми дітьми й не виділялись жодні особливості тієї чи іншої статі. Та це твердження стосується виключно правових трактатів. Способи виховання були різними, на них впливали тогочасні звичаї та переконання²⁶. Польська дослідниця Ясмiна Корчак-Седлецька вказує на те, що в історіографії перший етап життя жінки подекуди ігнорується й зовсім. Для аналізу моделі виховання дівчат шляхетського та буржуазного походження в XVI-XVII ст. не варто

²² Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. K. Koranyięgo. Warszawa, 1954, s. 190.

²³ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego*. s. 190.

²⁴ Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М. Корецкого; пер. Л. И. Дембо. – Москва, 1985, с. 269.

²⁵ Саксонское зеркало, с. 126.

²⁶ Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження. У двох томах. - Том I: Антропология міст і міського права на руських землях у XVI – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 250.

послугуватись інформацією про шкільну та релігійну освіту, адже дані теми є не до кінця розглянутими у фаховій літературі. Для того, щоб отримати певне уявлення про виховання дівчат треба опиратись на джерельні матеріали, які представлені, як вказано вище, правовими нормами того часу, релігійними та моралізаторськими роботами²⁷.

Отож, розгляд питання девіантної поведінки жінки варто розпочати шляхом розгляду середньовічних або ж ранньомодерних правових трактатів, де ще не використаний метод поділу на цивільне на карне право, та для більш структурованого огляду в цій роботі представлені два підрозділи, що дозволяють зробити цей умовний поділ.

1.1 Жінка в цивільному праві

Отож, для того, щоб системно й цілісно оглянути становище міщанки в законодавчих актах періоду XVI – XVII ст. на теренах Корони Польської варто почати з найпершого періоду життя, а точніше з дитинства. Багаторазово було сказано про те, що саме опікун відігравав найважливішу роль у житті дівчини й, в подальшому, жінки. Айке фон Репков у своєму «Саксонському зерцалі» не піддає розгляду питання жінки як таке. Основною причиною такого явища є твердження про те, що жіноча стать неповноправна й це стало аксіомою середньовіччя. Опікун мав низку зобов'язань, найголовніше з яких представлення жінки в суді за потреби²⁸.

Хто саме був опікуном та чи змінювались вони протягом життя жінки? Відповідь на це питання варто шукати у вище згаданих законодавчих актах. Саме правові трактати А. фон Репкова, П. Щербича та Б. Гроїцького дозволяють нам окреслити приблизну картину того, як саме виглядало правове

²⁷ Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce // Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. LVIII. 2014. s. 50.

²⁸ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – T. I-II. – Kraków, 2016. s. 40.

та соціальне становище жінок в кінці XVI на початку XVII ст. на території руських земель в складі Корони Польської, оскільки їхні роботи мали прямий вплив на різноманітні процеси в суспільстві. Варто зазначити, що більшість законів працювали таким чином, що можливості жінок переважно обмежувались. Можна виділити три вікові категорії, що мали схоже правове становище: жінки, діти та старі люди. Основною особливістю було те, що кожен з них повинен мати опікуна. Негативні бачення жінки також присутні в роботах тогочасних правників, жіночу стать часом зрівнюють з німеччинами та божевільними. Ось так, до прикладу, відгукується Бартоломей Гроїцький:

«Три речі перешкоджають декому бути суддею: природа, право і жіноча стать. За природою суддею не може бути шаленець, несповна розуму, лунатик, німий, сліпий, глухий і той, хто ще не досягнув двадцяти й одного року. Право не дозволяє бути суддею проклятому, виволанцеві, відступникові від віри Христової, єврею, безчесному, народженому поза шлюбом; а також, згідно за правом, тим, кого забруднено злістю чи поганим життям, що їх безслав'я відділяє від громади гідних людей: таким жодна достойна посада не повинна бути доступною. Також жінка не годна бути суддею, позаяк від усяких міських урядів її відлучено, бо жодної зверхності мати не може, ані бажати, ані кому сприяти, ані самій справуватися, ані за речника комусь правити»²⁹.

Суперечливим є питання, які стосуються опікунства. Право акцентує увагу на тому, що особа жіночої статі могла так само бути опікуном, якщо була така потреба, наприклад, за відсутності близьких родичів чи інших кандидатів на опікунство. В такому випадку жінка була зобов'язана попередити кровних родичів про таке рішення: «Жінка може бути опікуном, якщо немає інших претендентів по місцю проживання або не вказано в тестаменті. Але мати має попередити про це близьких родичів. Навіть якщо б найближчий родич там не жив, або якщо б дитина байстрам була. Жінку не можна змушувати брати на себе обов'язки опікуна, якщо вона сама того не бажає добровільно»³⁰. Жінка

²⁹ Groicki B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej*, / Red. K. Koranyięgo. Warszawa, 1953. s. 28, (Див. також: Гошко Т. *Звичай і права...* с. 209)

³⁰ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecādła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przelożone* / Wyd. G. M. Kowalski. T. I-II. Kraków, 2016. s. 35. Ориг. «Białągłowa może być opiekunem, gdy bliższych po mieczu wzgóre idących albo testamentowych opiekunów nie staje. Ale bliższe krewne poboczne matka uprzedza do opieki. Także jeślby bliższy krewny tam nie

також могла подавати скаргу в суд на свого опікуна, якщо він володіє її майном, тобто була захищена законом від майнових зловживань її опікунів: «Якщо панянка або ж вдова скаржиться в суді на свого опікуна через те, що він мав їхнє майно чи володів ним, або якщо чоловік власність свою жінці у вигляді весільного подарунку за звичаєм давав, там суддя або опікун буде»³¹. Опікун відігравав першочергову роль у житті жінки. Передовсім як той, хто буде представляти її інтереси в суді за необхідності, що було його найголовнішою функцією. Коли на жінку скаржились в суді й вона отримувала позов, а опікун на той час був відсутній, то дане питання мало вирішитись обранням опікуна на місці або жінка програвала справу. Якщо ж винна таки мала опікуна, та він через певні обставини не прибув на суд або був у зовсім іншому місці, то жінка отримувала відтермінування на 14 днів. На такий крок йшли для того, щоб дати час опікуну повернутись й постати в суді, представляючи інтереси жінки. Така ситуація складалась через те, що за тодішніми переконаннями, жінка не могла сама себе захистити, а чоловік надавав перевагу докоряти собі рівному³². Коли йде мова про право в середньовіччі, то Айке фон Репков у «Саксонському зерцалі» не піддає розгляду питання, що стосується жіночих прав, та все ж це має певне логічне виправдання: жінка в тогочасному суспільстві була неповноправною й дане твердження не заперечувалось. Варто розуміти, що були різні випадки й зустрічалось таке, що жінка була не зовсім того стану або походження, що її чоловік, саме тоді набувало сили таке правило: «Чоловік є опікуном своєї дружини відтоді, як їх повінчано. Далі жінка належить до одного з ним стану відколи розділить з ним ложе...»³³. Коли ж законний чоловік помирає, то жінка

mieszkał albo jeśliby dziecię niedobrego łoża było. A do takowej opieki białągłowa przymuszona być nie może, jeśli tego sama dobrowolnie żądać nie będzie.» (Переклад К.Ю.)

³¹ Szczerbic P. *Speculum Saxonum*... s. 40.

Ориг. «Jeśliby mąż białągłowa panna albo wdowa skarżyła prawnie na swego opiekuna o to, iż dobra ich albo jej posiadł, albo jeśliby mąż żenie własność swą w sposób daru weselnego zamiennym obyczajem dawał - tam sędzia jej albo ich opiekunem będzie.» (Переклад. К.Ю.)

³² Szczerbic P. *Speculum Saxonum*... s. 40.

³³ Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М Корецкого; пер. Л. И. Дембо. – Москва, 1985. с. 97. (Також див. Гошко Т. *Звичай і права*... с. 88-89)

змушена повернутись в той соціальний стан, у якому вона була до вінчання. В такому випадку опікуном для неї являється той, хто має з нею родинні зв'язки й може носити зброю, але все ж, цей перелік виключає родичів чоловіка³⁴. У «Саксонському зерцалі» зафіксоване положення закон, у якому йдеться про те, хто може носити зброю: «Зброю можна носити, коли йдуть на заклик про допомогу; на заклик мають іти за правом усі, хто вийшов із малолітнього віку і здатен носити меч, хіба що буде поважна причина, [всі,] окрім священників і жінок, церковних слуг і пастухів»³⁵. Дане твердження дає логічне пояснення чому жінка не могла брати участь в публічно-правовій сфері. Часто траплялось таке, що жінка потерпала від свого законного опікуна, саме тоді вона могла поскаржитись на нього в суді: «Якщо дівчина чи вдова скаржиться за земським правом на свого опікуна, що той відбирає в неї маєток, лен чи дожиттєве утримання, і якщо того [опікуна] через це буде тричі викликано в суд, і він не з'явиться на третє засідання, щоби виконати свої обов'язки, то його належить оголосити несправним опікуном, тобто позбавити прав опікунства. Тоді суддя повинен стати жінці за опікуна й надати судовий захист її майну, що в неї було відібрано»³⁶. Б. Гроїцький підкреслює, що: «Жінки повинні мати опікунів для здійснення різних справ. [...] Друге, що сама не може нічого записати або подарувати, а лише через опікуна, а також не може бути притягнута до відповідальності [...]. Жінка не може сама в суді речей проголошувати, ані в судових справах виступати [в будь-якій якості], лише через опікуна»³⁷. П. Щербич вказує, що чоловік, після укладання шлюбу має повне право й взагалі змушений розпоряджатись власністю жінки так, як сам вважає за потрібне³⁸.

³⁴ Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження. У двох томах. – Том I: Антропологія міст і міського права на руських землях у XVI – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 88.

³⁵ Саксонское зерцало. Памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М. Корецкого; пер. Л. И. Дембо. – Москва, 1985. с. 79 (Гошко Т. *Звичай і права...* с. 88-89).

³⁶ Там само, с. 34.

³⁷ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburkiego. Postępek sądów około karanja na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koganyiego. – Warszawa, 1954, s. 10-17. (Див. також: Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / Упоряд. Т. Гошко Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2011, с. 422-423)

³⁸ Szczerbic P. *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przelożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Kraków, 2011; Art. XCVI. Sum. 6.

Питання щодо заповітів також врегульовували чоловіки: «Заповітом теж дружина, як і будь-хто інший, не може нічого віддати без чоловікового дозволу, втім і рухомого майна. А гераци³⁹ тієї не може віддати, навіть коли б і чоловік дозволив»⁴⁰.

Бартоломей Гроїцький вказує, що згідно із Магдебурзьким правом дівчина може укласти тестамент за рік до досягнення «*lat sprawnych*», а застосовувати покарання у вигляді катувань є неприпустимим до 14 років, що є досить важливим нюансом при розгляді проблематики девіантної поведінки дівчини чи жінки. Коли дівчина років 25-ти не вийшла заміж, то батько зі своєї сторони не має жодного права позбавити її спадщини, адже вона не перебуває в шлюбі через провину батьків. В такому випадку їй не потрібно просити дозволу на заміжжя, коли буде така потреба. Це було спровоковане тогочасними переконаннями про те, що дівчина в 25 років є «старою дівою»⁴¹. Варто додати важливе твердження про те, що жіноча стать, яку часто порівнювали зі старими людьми, не могла діяти без опікуна, а старші люди могли⁴². Аналізуючи цей аспект, можна зробити висновок, що тогочасне суспільство базувалось виключно на патріархальних засадах. Опікун був основним представником жінки в суспільстві, він міг розпоряджатись її майном так, як вважав за потрібне. Загалом, жінка в тогочасній європейській культурі була об'єктом не повноцінним. Зазвичай їх наділяли низкою негативних описів, давали характеристику, як «заплямованим». Такі переконання побутували переважно

³⁹ Гераци – це гардероб її [жінки]: її вбрання, відріз чи вже розкросне сукно чи полотно і ті речі, які належали до жіночого вбрання, або те, що за чоловіка використовувала. А якщо чоловік торгував сукном або полотном, хоч би і почате було, то все ж не відходить дружині, а лише нащадкам або ближчим родичам померлого; тільки те тут розуміємо під відрізами, що призначалося не на продаж, а лише до вбрання та домашнього вжитку. Також до гераци належать робочі коні, корови, свині й інше майно, як гуси, кури, скрині, малі скриньки, золото на нитках, узголів'я, подушки, простирадла, банні речі, льон, персні, які носила заміж, вінки, книги, по яких жінка молилася, дзеркала. (Groicki В. *Artykuły prawa majdeburskiego*, S. 10-17)

⁴⁰ Groicki В. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. К. Когануєго. – Warszawa, 1954, s. 56-57. (Див. також: Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби / Упоряд. Т. Гошко Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2011, с. 422-423)

⁴¹ Groicki В. *Artykuły prawa majdeburskiego...* s. 22. (Див. також: Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt*. s. 53)

⁴² Гошко Т. *Уявлення про старість у містах річпосполитівського простору на межі середньовіччя та ранньомодерної доби* // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. - № 1(136) – 2018. – с. 18-28.

в християнських країнах. Найголовнішим аргументом було те, що жінки є більше схильні до гріха⁴³. Еразм Роттердамський описує ставлення до жінок в середньовічному суспільстві:

«Коли чоловіки, ці вроджені правителі світу, одержали розуму на краплину більше (для підтримання своєї гідності!), вони, за звичкою, одразу ж подалися до мене, і я дала їм пораду, гідну Глупоті. Я порадила кожному з них взяти собі жінку – істоту, безперечно, дурну й сварливу, але разом з тим кумедну і приємну для співжиття, щоб своєю глупотою вона прикрашала й підсолоджувала нудний чоловічий розум»⁴⁴.

Т. Гошко роздумує над тим, що дана модель поведінки й ставлення до жінки було пов'язане з сприйняттям тілесного. Матеріали з християнських джерел говорять про те, що жінка, а також стара, є представницею гріховного начала, «яка була в самій жіночій суті, проявляється на зовні через старе жіноче тіло, як печать диявольської спокуси і нестійкості душі. Жінок, особливо старих, часто асоціювали з чаклунками. А вони не могли розраховувати на добру славу»⁴⁵. Уважано, що до XVIII ст. постать жінки була переважно зображена як недосконалий чоловік, або ж як «ходяче лоно». Пізніше, вже на початку XVIII ст., а навіть в кінці XVII ст. образ жінки, ставлення до неї починає змінюватись. Згадки про неї починають пов'язувати з об'єктом насолоди, але її роль все-таки залишається пасивною⁴⁶. Але це питання не було максимально категоричним, оскільки є думка, що оприявнює протилежне. В даній роботі презентується те, що ставлення до жінки було різним в залежності від її стану. Та жінка, що готувалась стати матір'ю й носила під серцем дитину була під певним протекторатом права. Закон надавав захист ще не народженій дитині й самій

⁴³ Bogucka M. *Białogłowa w dawnej Polsce*. – Warszawa. 1998, s. 153.

⁴⁴ Еразм Роттердамський. *Похвала глупоті, або Похвальне слово Дурості, виголошене Еразмом Роттердамським; Домашні бесіди* / Пер. з лат. В. Литвинова, Й. Кобова. – Київ, 1993.

⁴⁵ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022).

⁴⁶ Діса К. *Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі*. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. с. 84.

жінці. Такий стан справ був наслідком поширення культу Богоматері в кінці XII ст., але стосувалось в основному немовляти⁴⁷.

1.2 Жінка в карному праві

Розглядаючи питання девіантної поведінки жінки, варто послуговуватись статтями із карного права, адже всі вище описані пункти є дотичними виключно до цивільного права. Отож, дослідник Анджей Карпінський розділяє участь жінки в карному праві на дві частини: правовий захист жінок та їхня відповідальність за скоєні злочини⁴⁸. З огляду на тему дослідження, важливішим є саме другий аспект. В першу чергу варто згадати те, про що пише Щербич: вагітні жінки мали певні прерогативи перед законом, оскільки, як вище було сказано, їх не могли покарати більше ніж на «волосі чи шкірі», та все ж за такі злочини, як перелюб, образу магістрату чи чаклунство кару відтермінували⁴⁹.

«Міг би хтось запитати, якби вагітна жінка на недавньому вбивстві, крадіжці, пожежі та чомусь іншому була схоплена, як її судити? Відповісте, що вона повинна бути покарана за провину свою, але дитина, яку вона носить не зробила ще ніякого проступку, отже в той час вона не може бути вбита чи покарана на горло. Тому що в такому випадку загинув би плід, що було б не зовсім справедливо, оскільки вчинки батьків не мають шкодити дітям. Не годиться вбивати або катувати невинний плід за батьківський чи материнський проступок. Тому покарана жінка може бути лише на шкірі або волоссі, і це все згідно з провиною. А якщо ж злочин був такий, що вона заслужила покарання на горло, то слід відтермінувати покарання до того часу, поки вона не народить й вже тоді можна судити її за заслугами»⁵⁰.

⁴⁷ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022).

⁴⁸ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku.* Warszawa, 1995. s. 40

⁴⁹ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z lacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – T. I-II. – Kraków, 2016, s. 42.

⁵⁰ Szczerbic P. *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z lacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Kraków, 2011; Art. XCVI. Sum. 13, 14.

Ориг. «Móglby tu kto spytać. Jeśliby białągłowa brzemienna na świeżym uczynku mężobójstwa, złodziejstwa, pożogi i inszym którymkolwiek pojmana była, jako ją sądzić? Odpowiesz. Ponieważ złoczynstwa win na, ma być karana, ale iz dziecię które ona носи, nic nie przewiniło - przeto w ten czas nie ma być zamordowana ani na gardło sądzona. Bo by już i płód w niej zginął, co by było przeciwko sprawiedliwości, gdyż występек rodziców dzieciom szkodzić nie może. I niewinnego płodu dla występку ojcowskiego albo matczynego zabijając albo mordować nie przystoi. Przeto tylko na skórze a na włosiech karana być może, a to wszystko według występку. Abowiem jeśliby występек taki był, żeby gardło zasłużyła, tedy ma być dekret odłożon dotąd, ażby porodziła, a potym ma być sądzona według zasługi» (Переклад К.Ю.)

П. Щербич підкреслює те, що вагітна жінка не могла бути вигнана з дому біологічного батька дитини⁵¹.

Отож, варто виділити декілька типів злочинів у яких фігурували жінки. Першим до розгляду запропоную перелюб, що фігурував не тільки як злочин проти законів Божих, й як сексуальний злочин. Європейське законодавство, а зокрема польське поділяло зраду (*adulterium*) на два види: *adulterium simplex* та *adulterium duplex*. Перший – один з обвинувачуваних був одружений або одружена, а другий – двоє чужоложників перебували в законному шлюбі. Не у всіх правових трактатах перший варіант засуджується, говорячи про «Саксонське зерцало» та «*Constitutio Criminalis Carolina*» карався лише другий випадок. Загалом, правові приписи керувались різними обставинами, «Саксонське зерцало» рекомендувало присуд лише тим, кого спіймали на гарячому. З іншого боку, «*Poznańska Księga Prawa Miejskiego*» передбачала покарання для двох видів такого злочину, навіть якщо особи не були спіймані на безпосередньо перелюбі. Способи покарань також різнилися, наприклад у «Саксонському зерцалі», у Миколая Яскера та в «*Poznańskiej Księdze Prawa Miejskiego*» рекомендується обезголовити винних у зраді. В «*Constitutio Criminalis Carolina*» пропоновано вигнання або ж конфіскація майна винних. Говорячи про бідніші верстви населення, то їм передбачена кара через бичування⁵². Про те, яким чином карали та на які важливі аспекти звертали увагу можна прочитати у 76 артикулі Бартоломея Гроїцького в «*Artykuły prawa majdeburkiego*» про «Як зрадники або зрадниці, ті, хто чинять перелюб, повинні бути покарані»⁵³:

⁵¹ Szczerbic P. *Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone* / Wyd. G. M. Kowalski. – Kraków, 2011; Art. XCVI. Art. XCVI. Sum. 3.

⁵² Delimata-Proch M. *Cudzołóstwo w praktyce prawa miejskiego Rzeczypospolitej na przykładzie „Księgi czarnej złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu” (koniec XVII–XVIII wieku)* // *Czasopismo Prawno-Historyczne* / Tom LXIX, 2017. s. 175-178

⁵³ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburkiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koranyiego. Warszawa, 1954. ; Art. LXXVI.

Ориг. «Jako zwodnicy abo zwodnice te, które przyczynę cudzołóstwa dawają, mają być karani.» (Переклад К.Ю.)

«Оскільки часто трапляється, що серед простих і справедливих жінок, молодих панянок та дівчат, злими, а не доброчесними людьми, так між чоловіками, так і між жінками, намаганнями й умовляннями, запам'ятавши їхню доброту, беруть участь в пустошах та несправедливих стосунках і їх обманюють, тому всі обманщики та обманщиці і тих, хто б це знав, що допускали або дивились на такі речі, на розсуд правопорушення та провини, за порадою права вони мають бути покарані шляхом заборони мати наслідників й треба таким вуха відрізати, бити мітлами на стовпі для покарань й мають вони бути вигнані з міста»⁵⁴.

Можна зробити висновок, що з одного боку перелюб оцінювався як злочин середньої важкості, оскільки кара за нього була переважно вигнанням за межі міста. У статті згадано те, що серед жінок й молодих дівчат також могли бути такі ознаки девіантної поведінки, тому, припускаю, що випадки зради були досить поширеними. Загалом, перелюб був одним із найважчих злочинів як канонічного, так і світського права, а саме тому кара за нього була відповідною. Дослідниця Т. Гошко пропонує думку, що жінок та чоловіків по-різному карали за скоєння цього злочину. Ще в найдавнішому кодексі хелмінського права було передбачену жорстоку кару для жінки, що зрадила. У тому випадку, якщо чоловік застав свою законну жінку з коханцем, то вона мала бути засуджена як негідна людина. Кара передбачала побиття батогами при стовпі, після того зрадницю мали вимастити болотом та лайном, а на завершення – вигнати з міста. Але, якщо вдалось затримати ще й коханця, то покарання було іншим. Їх обох мали закопати живцем⁵⁵. Т. Гошко робить порівняння з трактатом Щербича, де вказується на можливість самосуду над коханцем жінки зі сторони чоловіка, якщо той зумів їх піймати разом. Якщо ж перелюбника не вдалось спіймати, то він може його поранити або ж вбити. Тут фігурують й словесні «попередження»,

⁵⁴ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. K. Koranyiego. Warszawa, 1954. ; Art. LXXVI.

Ориг. «Ponieważ wiele się tego trafia, że proste a uczciwe białogłowy, a nabarziej panny a dziewczki, prze złych a niecnotliwych ludzi, tak między mężczyznami, jako białymi głowami, staranie i też namowy, zapamiętawszy swojej poczciwości, w łotrostwo a niepoczciwe obcowanie się wdawają i zwodzone bywają, przeto wszyscy zwodnicy i zwodnice, i ci, którzy by w domiech swych o tym wiedząc, tego dopuszczali або за пренаjęciem takowych rzeczy przegladali, według uznania występku a przewinienia, za radą w prawie biegłych mają tak być karani, żeby się nie mnożyli, i mają takowym uszy urzynać, miotłami je u pręgiarza bić i z miasta wypowiedać.» (Переклад К.Ю.)

⁵⁵ Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022).

наприклад, якщо чоловік при свідках тричі сказав «чужоложнику», щоб залишив його дружину в спокою, а він не виконав цього, то в такому випадку може його вбити⁵⁶. Аналізуючи «Декрет» Граціяна, то моральні принципи християнства гостро засуджували акт перелюбу, незважаючи на статтю⁵⁷. У Саксонському зерцалі представлено артикул, що говорить про те, що: «Хто відкрито відкрито чинить перелюб із чужою дружиною чи дівчиною, той, навіть якщо й одружиться з нею, ніколи не матиме від неї правомочних [законних] дітей»⁵⁸. На противагу цьому дослідниця Ясмсіна Карчак-Седлецька наводить аргументи, які свідчать почасти протилежне. Незважаючи на досить жорстоке покарання для чоловіків та жінок за перелюб, все ж жіночий вчинок оцінювався суворіше. Говорячи про випадок згвалтування, потрібно було ще навести вагомі аргументи, які б підтверджували дійсність скоєного, що було досить важко, а в деяких випадках неможливо взагалі⁵⁹.

Загалом, тема сексуальності є досить суперечливою й протягом століть ставлення до такого явища різнилися. Можна зробити умовний поділ: дозволена сексуальність та заборонена. Перша існувала виключно в межах сімейної традиції й спрямована на продовження роду. Друга ж мала зовсім інші мотиви, здебільшого пов'язані з чуттєвістю та любов'ю. Такі зв'язки зображались у вигляді тяжкого гріха, але надто палкі відносини між законним чоловіком та жінкою також почасти вважались гріховними, а жінку в такому випадку могли прирівнювати до коханки. Погляд медиків на такі питання є досить парадоксальним, оскільки вони ставились до тез філософів позитивно й брали їх

⁵⁶ Szczerbicz P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplazów zebrane. A na polski język z pilnością wiernie przełożone* / Wyd. Grzegorz M. Kowalski. T. I-II. – Kraków, 2016. s. 51. (Див. також Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022))

⁵⁷ Ле Гофф, Трюон Н. *История тела в Средние века* / Пер. с фр. Лебедевой. – Москва, 2008., с. 39. (Див. також Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження: У 2-х т. – Т. I: Антропология міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття.* Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 90.)

⁵⁸ Саксонское зерцало. Памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М. Корецкого; пер. Л. И. Дембо. – Москва, 1985. с.32 (Див. також Гошко Т. *Звичай і права...* с. 90).

⁵⁹ Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*. T. LVIII. 2014. s. 59. (Див. також Гошко Т. *Звичай і права...* с. 203).

в основу своїх досліджень чи практик. Середньовічні та ранньомодерні медичні трактати такого типу говорять про утримання від пристрасної поведінки, оскільки вона може спровокувати народження «потворних» майбутніх нащадків. Повертаючись до законних статевих відносин, вони уособлювали в собі три основні принципи, які пов'язані з вище згадуваним продовженням роду, необхідністю дотримуватись «законів природи» та освяченістю шлюбу.

Протягом століть побутували подвійні стандарти щодо перелюбу. Зазвичай позашлюбні стосунки чоловіків були ледь не нормою, а жінки отримували покарання. Тут фігурує також поняття честі, що відіграло важливу роль у сімейних стосунках. Дружина була певною власністю чоловіка й її цінність нівелювалась у випадку зради з її сторони. Відповідно, честь чоловіка в такому випадку також страждала⁶⁰. Яскраві приклади захисту честі можна прослідкувати, повернувшись до періоду пізнього середньовіччя. В протоколах міської ради Нюрнберга наприкінці XV ст. фігурує велика кількість записів, що стосуються погроз жінкам з сторони законних чоловіків. Такі «попередження» стосувались відрізання носу, переважно привселюдно⁶¹. Схоже, що помста в такому вигляді слугувала певним захистом своєї честі, оскільки чоловік міг всім оприятити той факт, що він може покарати жінку як годиться. Відрізання носу фігурує, як акт привселюдного приниження за сексуальну зраду. Варто додати, що такі жести набували поширення не тільки як відповідь на перелюб, а й покарання за інші злочини (крадіжка, перебування повій в заборонений час й в забороненому місті та ін.) чи як помста в суперечках між родинами⁶². Таким покаранням користувались не тільки самі чоловіки, а почасти в окремих випадках навіть й жінки супроти жінок.

Відмінність покарань за перелюб в пізньому середньовіччі також мав значне поширення. Якщо ж коханка була вагітна від законного чоловіка іншої

⁶⁰ Діса К. *Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі*. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. с. 88-91.

⁶¹ Groebner V. *Losing Face, Saving Face: Noses and Honor in the Late Medieval Town*. *History Workshop Journal*, vol. 40, 1995. p. 1-2.

⁶² Groebner V. *Losing Face, Saving Face...* 40, 1995. – p. 1-15.

або жінка спіймала на перелюбі свого чоловіка, то він зобов'язувався оплатити певну суму у вигляді штрафу⁶³.

Розглядаючи ранньомодерний період та територію Корони Польської, ситуація з покараннями за злочини такого роду була дещо іншою. Форма покарання не мала аж такого жорстокого забарвлення, але де-юре кінцевий результат передбачав смерть чужоложників (або лише одного з них) чи катування. Та все ж, присутня опція двосторонньої домовленості про недопустимість рецидиву:

«Перелюбник, що відкрито возз'єднується з чужою дружиною, може бути засуджений не лише судом, а й чоловіком, він може судити його сам, якщо застане коло своєї дружини. Якщо він не зможе його затримати, то він може або нашкодити, або вбити. А якщо у чоловіка була підозра на жінку, то він в присутності свідків тричі мовив, щоб той лишив її в спокої, а якщо ж він знайде його в потаємному місці (в своєму домі чи в домі перелюбника з яким розмовляє, або в корчмі чи саду), то може вбити своїми руками. (Але якби знайшов його деінде, що той розмовляє з жінкою, то свідчив би з трьома гідними свідками, що могли б довести їхню розмову. Опісля відвести його до суду, що судить такі речі. Побачивши правду, звинувачую її в тому, що вона заслуговує. Якщо б це відбулось в церкві, то має він повідомити церковній сторожі, щоб його зберегли. А він єпископу дасть знати, щоб той їх катував.)»⁶⁴.

Цікавим є те, що нижче Щербич подає шість випадків, коли чоловік не має права мститися за зраду, а отже відбувається певне нівелювання попереднього припису, що було спровоковане частковим реформуванням моральних принципів:

⁶³ Groebner V. *Losing Face, Saving Face: Noses and Honor in the Late Medieval Town*. History Workshop Journal, vol. 40, 1995. p. 1-2.

⁶⁴ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obyczajów z łacińskich i niemieckich egzemplarzy zebrane. A na polski język z pilnością wiernie przełożone* / Wyd. Grzegorz M. Kowalski. T. I-II. – Kraków, 2016. s. 70.

Ориг. «Cudzołożnika, który się jawnie z cudzą żoną łączy, może mąż nie [s. 52] tylko sądownie obwinić, ale go i sam sądzić może, jeśli go u żony zastanie. I jeśli by go pojmać nie mógł, tedy go może ranić albo zabić. A tak jeśli by mąż miał żonę w podejrzaniu o którego cudzołożnika i przy świadkach by go trzykroć upomniał, aby mu żenie dał pokój - jeśli by go potem zastał na tajemnym jakim miejscu {w domu swoim albo cudzołożnikowym rozmawiającego z nią albo w karczmie, albo w ogrodziech}, może go swemi rękami zabić. (Ale jeśli by go gdzie na inszym miejscu zastał, gdyby z nią mówił, tedy to oświadczy trzema świadkami wiary godnymi, któremi by mógł ich rozmowy dowieść. Zaczynamy go do sędziego, który takie rzeczy zwykł sądzić, odda. A ten prawdę obaczywszy, skarżę go, jako zasłuży. Jeśli by się to w kościele trafiło, ma to oznajmić stróżowi kościelnemu, aby go dochował. A on biskupowi da znać, aby ich dał męczyć.)» (Переклад К. Ю.).

«Тепер ви повинні знати, що чоловік не може помститися за перелюб дружини, ані звинуватити її в цьому, якщо він не винен в одній з цих шести причин. Перша, якщо він сам чинив перелюб. Друга, якщо б дав їй привід до цього. Третя, якби його не було так довго, що вона могла вважати його мертвим. Четверта, якщо б її примусили до цього. П'ята, якщо б перелюбник не був повнолітнім чоловіком. Шоста, якщо він й далі її годує (утримує), оскільки таким чином він сам дозволив їй так чинити»⁶⁵.

Тема сексуальних стосунків й сексуального насилля має ще одну ланку, що проявлялась у формі проституції. Дане явище було гостро засуджене Церквою та правом загалом. Таке заняття було досить ганебним, Гроїцький описує його так: «Кожного, хто жінку, дівчину чи родичку, а чи споріднену особу зводив би й примушував курвитись, або яким-небудь способом своїм дітям до того причину давав би для чогось негідного і невгодного Богові, щоб, забувши сором, [вони] віддавалися за дарунки чи щось інше, має бути покарано на честь, здоров'я і на горло відповідно до приписів посполитого права»⁶⁶. Коли йде мова про проституцію в польських містах, зокрема Кракові, варто звернути увагу на роздуми А. Карпінського, що цитує враження одного угорського подорожного, який мав можливість побувати в містах Корони Польської й порівнює Краків з Содомом і Гоморою. Він говорить про наявність в місті досить великої кількості розпусниць, що мають багато можливостей, щоб успішно «працювати». Та все ж є підстави вважати, що це досить перебільшено, оскільки кількість проституюток в Речі Посполитій та, наприклад, Лондоні чи

⁶⁵ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obyczajów z łacińskich i niemieckich egzemplarzy zebrane. A na polski język z pilnością wiernie przełożone* / Wyd. Grzegorz M. Kowalski. T. I-II. – Kraków, 2016. s. 70

Ориг. «A tu masz wiedzieć, iż mąż nie może zemścić cudzołóstwa żony swej ani o nie skarżyć, jeśli jednej z tych sześciu przyczyn winien będzie. Naprzód, jeśli też on sam cudzołoży. Wtóra, jeśli by jej do tego przyczynę dał. Trzecia, jeśli by go doma tak długo nie było, żeby go umarłym być rozumiała. Czwarta, jeśli by to z przymuszenia uczyniła. Piąta, jeśli by cudzołożnika mężem być mniemała. Szósta, jeśli ją po uczynku żywi. Bo przez to zda się na jej on uczynek przyzwalać.» (Переклад К. Ю.).

⁶⁶ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954.; Art. LXXV

Ориг «Kto by żonę swoją, dziewczę albo krewną a powinowatą dla sromotnego pożytku zwodził i jej się kurwić dopuścił, albo też jakimkolwiek oby czajem dzieciom swoim żeby do tego przyczynę dawał, jakoby co nierządne a przeciwko Bogu, opuściwszy wstyd, wdawać się za dary albo jakożkolwiek miały, takowy każdy na czci i na zdrowiu a na gardle według nalazku pospolitego prawa ma być karany.» (Див. також Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження: У 2-х т. – Т. I: Антропология міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 205

Парижі в рази нижча⁶⁷. На основі цього можна зробити припущення, що на таке твердження вплинула поведінка самих розпусниць, можливо вони надто активно пропонували свої послуги, аніж їхні « західні колеги». А. Карпінський вказує, що в XVI-XVII ст. вік таких дівчат чи жінок був досить різним, починаючи від 12-15 років й закінчуючи 40 років⁶⁸. Дослідник О. Вінниченко роздумує над випадками гвалтувань у Львові⁶⁹ та використовує статистику А. Карпінського, де мовиться про те, що на 560 злочинів, які можна знайти в кримінальних книгах XVI-XVII ст. фігурує лише 7 випадків наруги над жінками⁷⁰.

Наступним злочином зі сторони виключно жінки є дітовбивство. Стаття Б. Гроїцького досить детально описує основні аспекти на які звертали увагу при розслідуванні таких справ (артикул 80 «Про матерів, які дітей своїх втратили або вбили, та як вони мають бути покарані»):

«Якби жінка, що вбила свій плід, який вже живий був і можна було розгледіти його кінцівки, за звичаєм мала бути закопана живцем і проколота палицею. Зрештою, зауваживши, що інша не повинна впадати у відчай від суворості такого покарання, її можна втопити. Але якщо такий жорстокий вчинок траплявся часто в якійсь країні чи місті, для більшого страху й прикладу, інші жінки-злочинці мають бути покарані згідно з описаним вище звичаєм. Або ж таку жінку перед тим, як втопити потрібно було розірвати на розпаленому вогні щипцями, згідно з наукою та порадами людей, що компетентні в праві. А якщо б котрась породила живе дитя, а потім воно було знайдене мертве, а вона це приховала, пізніше з'явилось воно після вивідування та дослідження певних ознак, які спостерігаються в тої, що народила нещодавно. Якщо вона стверджувала, що народила вже мертву дитину, потрібно вважати аргументом і показати її невинність через справедливі причини та докази. Але без вагомих аргументів і доказів їй не потрібно вірити. Бо де б не відбулася така справа, вона хотіла б без вагань вибачитися і очиститися від свого злого і жорстокого вчинку; проти цього доказом є те, що, відчуваючи себе вагітною, вона приховала це, сховалась й народила в таємниці, нікого не покликала й свідомо замовчувала це. Таким чином вона вбила дитину для того, щоб вберегти свою честь. Й так за звичаєм, через те, що вона замовчуючи свій вчинок й наполягаючи на тому, що не вбивала, їй доведеться мучитись й визнати правду. Коли вона зізнається, то буде засуджена на смерть і покарана так, як написано. Та, якщо це було під сумнівом, і суд не зміг

⁶⁷ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku*. Warszawa, 1995. s. 334-335 (Див. також Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження: У 2-х т. – Т. I: Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 205.).

⁶⁸ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim...* s. 306. (Див. також Гошко Т. *Звичай і права...* с. 205).

⁶⁹ Вінниченко О. *Згвалтування, вбивство і пограбування, а також перелюб. Історія кримінального злочину, здійсненого під Львовом у 1645 р.* // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. / Випуск 11-12. с. 163.

⁷⁰ Karpiński A. *Przestępczość we Lwowie w końcu XVI i w XVII w.* // *Przegląd Historyczny*. – Warszawa, 1996. – Т. LXXXVII. Z. 4. s. 761. (Див. також. Вінниченко О. *Згвалтування, вбивство і пограбування...* С. 163.).

з'ясувати чи вона винна чи ні, усі докази, мають бути записані а також потрібна консультація знавців права»⁷¹.

Дітовбивство вважалось не просто злочином, де фігурувало безпосередньо вбивство ненародженого або ж новонародженого. Як пише А. Карпінський це було також «штучною втратою плоду». Дослідник зазначає, що покарання за такий злочин були досить витонченими й суворими водночас, та судовий процес не завжди закінчувався вирокком, який був визначений в законодавчих актах. Замість вище описаних тортур жінок страчували через обезголовлення або утоплення. Слідчий процес намагались проводити якнайшвидше й для того, щоб визначити чи винна підозрювана, використовували супроти неї катування, віддавали на огляд фахівцям (повитухам), спостерігали за її поведінкою та загальним станом⁷². Цікавим питанням до розгляду є причини такого злочину. Можна припустити, що головним мотивом було бажання приховати свою безчесну поведінку, дошлюбні сексуальні зв'язки, або ж навпаки – позашлюбні. Загалом, випадки, коли жінка вагітніла а пізніше народжувала дитину в наслідок перелюбу або ж проституції, вважались безчесними й такими, що не дотримувались основних моральних норм. Говорячи про середньовіччя, то в кінці XIV на початку XV ст. жінка будь-якого сімейного статусу (немає різниці

⁷¹ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karanian na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954.; Art. LXXX.

Ориг. «Białągłowa jeśliby która plód swój, który by już żywy był a członki na nim było rozeznac, zabiła, ta według obyczaju ma żywo być zakopana a palem przebita. Wszakóż przestrzegając tego, żeby druga za srogością takowego skaranian w desperacyją nie przyszła, może być utopiona. Ale gdyby takowy okrutny uczynek w której ziemi abo w mieście przygadzał się często, dla większego strachu i przykłądu drugim złym białymgłowom mają być według wyzszej opisanego obyczaju karany abo takowa białągłowa, pierwej niżliby ją utopiono, ma w ogniu rozpalonymi kleszczami być targana, według nauki a rady ludzi w prawie biegłych. A jeśliby która dziecię porodziła żywe, a martwe potym naleziono, a ona je skryła, potym ukazało się to za wywiadowaniem z pewnych znaków, które w takowej mierze bywają obserwowane, że niedawno porodziła, gdzieby allegowała i tym się wymawiała, że tak umarłe porodziła, ma być przypuszczona ku wywodowi a ku ukazaniu niewinności swojej słusznymi przyczynami a dowody. Ale bez słusnych wywodów a świadectw nie ma jej w tym wiara dana być. Bo gdzieby takowa wymowa miejsce miała, chciaaby bez pochyby każda się wymówić a z swego złego a okrutnego uczynku oczyścić; przeciw czemu wielki to dowód jest, że czując się być brzemienna, tego kryła, ukrycie a potajemnie porodziła, nie wezwawszy nikogo do tego, a umyślnie tego kryła; i podobieństwo a podejżrzenie stąd o sobie uczyniła, że to dziecię za jej pomocą z świata zeszło a iż ona tym zamordowaniem płodu swego chciała niecnotę swą zakryć. A tak gdzieby tym obyczajem swój uczynek zakrywała a upornie na tym stała, za tak słusznym podejżrzeniem a dowodem tego złego uczynku ma być męką do tego przyciśniona, żeby prawdę wyznała; a gdy się wyzna, ma na śmierć być skarana i tak skarana, jako wyzszej napisano. Ale gdzieby wątpliwa to rzecz jednak była, a urząd nie mógł się z tego wyprawić, jeśliby winna abo niewinna jest, nie skwapiając się mają wszystkie podobieństwa, dowody i odwody spisane być i cirkumstancyje, a ma być rada w tym wzięta od biegłych a w prawie uczonych ludzi.» (Переклад К. Ю.).

⁷² Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku.* – Warszawa, 1995. s. 44.

чи її чоловік був живий, чи ні) у випадку зачаття і народження позашлюбної дитини та її вбивства мала бути страчена через повішання. Це все відбувалось за тої умови, коли її злочин підтвердили⁷³.

Часто жінки залишали своїх дітей в громадських місцях, замість того, щоб вбити. Такі зловмисниці піддавались більш м'яким покаранням, їх могли піддавати покаранню через побиття, але у випадку смерті дитини все ж передбачалась смертна кара⁷⁴.

«Де б котрась не кинула свою дитину, бажаючи відмовитись від неї або не знати про неї, а потім дитину знайшли і виховали. А коли це пізніше виявилось би і та жінка була впізнана, за скаргою людей мають судді розглянути цю справу, але не карати на горло. Якщо ж дитина покинута, перед тим як інші про неї дізнались й померла через те, що її залишили, жінка має бути покарана на розсуд знавців закону: на здоров'ї або ж на обезголовлена»⁷⁵.

В правовому трактаті Б. Гроїцького «*Artykuły prawa majdeburskiego*» фігурує артикул «Якби мати сама хотіла свій злочин приховати, що вона вбила дитину, для інквізиції будуть достатні такі докази»⁷⁶:

«Та, що була запідозрена в такому вчинку, коли виявилось, що мавши перед тим живіт великий, зразу він зник і вона схудла в тілі, а на лиці зблідла чи виглядала вона хворою, то за такими ознаками ця жінка, яку можна було б запідозрити, мала бути віддана для кращого огляду певним мудрим жінкам. Після того огляду, згідно з правовим звичаєм, якщо б інші ознаки з'явилися, наприклад молоко, що з грудей тече, (а вона була заміжня???) , то має бути ця жінка на муки відправлена. Бо багато таких випадків є, коли такі жінки, бажаючи зберегти честь і обійти погану славу, допускаючи такий лихий вчинок, хочуть прикрити свою ганьбу і злодіяння ще гіршим вчинком, не пам'ятаючи, що життя та душа їхня ще в більшій небезпеці та гріху після цього. Зрештою, лікарі кажуть, що й звичайна людина може на іншій побачити знак, коли молоко з грудей виступить, хоч ніколи не була вагітною, і якщо вона з цієї причини буде вмовляти, що не була вагітна, а до того ж, якщо її не підозрівали в діяльності повії, не

⁷³ Зайцева Т. *Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.* / Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2019, с. 171.

⁷⁴ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku.* –Warszawa, 1995. s. 44.

⁷⁵ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koranyiego. Warszawa, 1954.; Art. LXXXI

Ориг. «Gdzieby która dziecię swe porzuciła, chcąc się go zaprzec ani o nim nie wiedzieć, a dziecię to potym było nalezione i wychowano, a na nie jednak za czasem okazało się to i byłaby dowodnie w tym uznana, ma według rady ludzi w prawie biegłych, ale nie na gardle być karana. A jeśliże dziecię to porzucone, pierwiej niżliby się o nim dowiedziano, umarło za przyczyną jej porzucenia i odbiezenia, według uznania ludzi w prawie biegłych ma być na zdrowiu abo tez i na gardle karana.» (Переклад К. Ю.).

⁷⁶ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego...* Art. VIII Ориг. «Gdzieby matka sama chcąc występek swój zakryć, żeby się dziecięcia dopuściwszy zabiła je, jako inkwizycy ja i dowód na to dostateczny być ma.» Переклад К.Ю.

мали її віддавати на муки одразу, а старим жінкам віддати, щоб вони оглянути цю жінку і подумали, з якої причини ще може це молоко виходити»⁷⁷.

Аналізуючи цей артикул, варто виділити основні пункти, що стосуються аналізу та визначення особливостей фізичного стану жінки. Бартоломей Гроїцький вказує на старих жінок, як таких, що мають слово у винесенні кінцевого вердикту підсудної, адже саме від їхнього «діагнозу» залежить міра покарання. Можна зробити висновок, що такі слідства відбувались досить швидко, оскільки відновлення жіночого організму після родів відбувається достатньо швидко, та все ж це індивідуально для кожного випадку. Говорячи про жорстокість покарань, треба звернути увагу на те, що це відбувалось навмисно й для того, щоб залякати жінок⁷⁸.

Враховуючи те, що роздуми про жінку та її участь в дітовбивстві стосуються виключно жінок-міщанок, варто згадати про ситуацію, яка склалась в тогочасній сільській місцевості. Польський дослідник Томаш Вішліч стверджує, що дітовбивці в селі, що притягувались до відповідальності перед судом були переважно рецидивістами, що могли зізнатись про вбивство навіть декількох позашлюбних дітей. Таким чином у сільській громаді жінка була відтісна на соціально-сексуальний маргінес⁷⁹.

⁷⁷ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów* / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954.; Art. VIII

Ориг. «Na la tę, która by o taki uczynek w podejrzaniu była, gdy się ukaże, że miawszy przed tym brzuch niemały, zarazem opadła i na ciele zcieńczała, a iż na twarzy zbladła, zemdląła, або zachorzała, tedy za takimi znaki ta to białągłowa, na którą takie podejrzanie mogłoby się ściągać, ma ukrycie a potajemnie dana być ku oglądaniu dla lepszego doświadczenia niektórym statecznym a mądrym białymgłowom; a za tych oglądaniem a sprawą, gdzieby insze znaki pokazały się, to jest iżeby z piersi mleko szło, a ona przedsię się prząła, może być na mękę wydana. Bo takich przygód wiele się trafia, gdy takowe białągłowy, strzegąc osławienia i złej powieści, za dopuszczeniem diabelskim takowym złym uczynkiem niesławę swoją i zły uczynek daleko gorszym chcą zakryć, nie pamiętając na to, że i gardło swoje, i duszę w daleko cięższe niebezpieczeństwo a grzech tym obyczajem przywodzą.

Aczkolwiek gdzie się tego czasu, którego dziecię zabite naleziono, na którą pokaże, iż mleko jej z piersi idzie, jest to dowód dosyć znaczny a pewny tego złego uczynku, za którym i na mękę wydana być może.

Wszakóż ponieważ lekarze a doktorowie powiedają, że się trafić może na drugiej takowy znak, iż mleko z piersi pociecze, chocia nigdy nie była brzemienna, dla tej przyczyny, gdyby ona tym obyczajem się sprawiała i wymawiała, a przedtym zwłaszcza żeby w kurestwie nie była podejrzana, nie ma być zarazem męczona, ale babom a starym białymgłowom ma być ku oglądaniu dana, żeby one dostateczniej obaczyły, jeśliże z tej або z innej przyczyny to pochodzi.» (Переклад К.Ю.).

⁷⁸ Wiślicz T. *Fabrykacja nierządnicy, czyli o ofiarach względnej swobody seksualnej na polskiej wsi przedrozbirowej*. Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 2017. p. 139-141.

⁷⁹ Wiślicz T. *Fabrykacja nierządnicy* ... p. 141.

Існують такі різновиди злочинів, що стосуються як жінок, так і чоловіків та утворюють певну закономірність. Серед них такі категорії: вбивство, крадіжка, розбій та святотатство. Власне закономірність полягає в тому, що у випадку доведення вини того чи іншого звинувачуваного, незалежно від статі, вирок мав однаковий кінцевий результат, хоча різний спосіб⁸⁰. А. Карпінський підкреслює цей пасаж й говорить про наступні присуди: злодій зазвичай має бути повішений, а злодійка – втоплена; той, хто отруїв когось був вплетений в коло (тортури через колесування), а жінки, які скоїли такий самий злочин мають відправитись на гільйотину. Говорячи про жіночу стать, дослідник вбачає певну дискримінацію в судовому процесі, оскільки під час виконання присуду для подружньої пари, або ж, перелюбників, спершу страчували жінку, тому що вона є слабкою й не такою терплячою, може бути керована докорами сумління й муками більше, ніж чоловік⁸¹. Однак, твердження про дискримінацію в цьому плані явно перебільшене, враховуючи те, що кінцевий результат в будь-якому випадку невтішний. Отож, продовжуючи тему вбивства та схожості покарань для чоловіка та жінки, варто розглянути артикул Бартоломея Гроїцького «Про негідників, вбивць й тих, хто людей мордує, коли вони захисту жодного не мають. Про те, як такі мають бути покарані»⁸²:

«Кожен, що оборонявся, а причин не мав, на котрого вказали, що таке зробив й навмисне когось вбив, за звичаєм деяких земель має бути покараний вплетенням в коло. Але за різноманітністю вбивств, різноманітність покарань також може бути.

Той, хто навмисно людину вбив, має бути колесований. Хто вб'є в гніві й не має іншого виправдання має бути обезголовлений. А якби якась особа свого пана вбила, чи близького друга, або ж свого родича, то її потрібно відправити на муки через розривання розпеченими щипцями або кіньми затоптаний, щоб через таку сурову кару інші не сміли мати злих намірів»⁸³.

⁸⁰ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku.* – Warszawa, 1995. s. 45.

⁸¹ Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim...* s. 45

⁸² Groicki B. *Artykuły prawa majdeburkiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów / Red. K. Koranyiego.* – Warszawa, 1954. ; Art. LXXXII

Ориг. «Łotrowie, zabijacze a ci, co ludzie mordują, gdzie obrony żadnej a wyvodu nie mają, jako mają być karani.» (Переклад К.Ю.).

⁸³ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburkiego...* Art. LXXXII

В даному артикулі можна прослідкувати неоднозначність покарань, оскільки присутні декілька варіантів кари. Наведено певний поділ злочинів: за наміром злочинця та за статусом потерпілої сторони. Варто зазначити, що таких приписів дотримувались вкрай рідко, в основному покарання відбувалось через обезголовлення. Детальніше способи та обставини розглянуті в четвертому підрозділі другої частини роботи.

Девіантна поведінка жінок у ранньомодерний час проявлялась також в крадіжках, можна припустити, що це було найбільш поширеним явищем. Артикул Бартоломея Гроїцького «Про злодіїв, що крали. Яку кару матимуть»:

«В кого крадені речі було знайдено, або виявилось, що він комусь їх продавав, дарував або використовував якимось іншим чином і якщо не сказав, показав звідки він їх взяв чи набув, тоді кожен такий може бути звинувачений в злодійстві й має бути покараний. Оскільки є багато нероб, що нічим не займаються, лише по шинках й корчмах ходять, хоча ніде не працюють й не мають жодних прибутків, а п'ють, гуляють й грають, то можна їх звинувачувати в різних провинах, особливо крадіжках. Саме тому, за правом посполитим це мало б бути забороненим, щоб такі люди не множились і їх скрізь було названо, й щоб справедливо їх можна було карати за такі справи. Тому канцелярія має бути із жебраків й тих, хто з місця на місце переходить і пильно те доглядали б, бо ж під виглядом жебрацтва не множаться злі вчинки та нечесноти й під цією мантиєю вони не будуть робити неправильно»⁸⁴.

Ориг. «Każdy takowy, który słusznej obrony a wywodu nie ma, na którego się ukaże, że co takowego uczynił a umyślnie kogo zamordował, według obyczaju ziem niektórych bywa karan wplecieniem w koło. Ale według różności zamordowania może też i w karaniu różność być zachowana.

Ten, który z rozmysłem umyślnie człowieka zamorduje, ma w koło wplecion być. Kto zabije z gniewu або z ukwapliwości, a nie ma żadnej innej na to wymówki, ma ścięt być. A gdzieby kto zaczął jaką osobę або pana swego zamordował, або też bliskiego jakiego przyjaciela a krewnego swego, takowemu ma być przydano męki i utrapienia targaniem kleszczami rozpalonymi або końmi włóceniem, żeby srogością takowego skaranja drudzy się karali, a potom drudzy nie śmieli się takich złych rzeczy ważyć.» (Переклад К.Ю.).

Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954.; Art. X.

Ориг. «Rzeczy kradzione u kogo by znalezione były або dowiedziono się, żeby je przedawał або komu darował, або jakimkolwiek innym obyczajem nimi szafował, gdzie nie pokaże a nie postawi tego, od którego, powiada, takowych rzeczy dostał, i nie da zastępcę a nie pokaże, skąd або jako tych rzeczy nabył, a z złodziejstwa się tym obyczajem nie oczyści, takowy każdy może o złodziejstwo obwinion i sądzon być. A ponieważ wiele jest próżnujących ludzi, którzy, nie mając żadnej służby, obeszcia ani opatrzenia, po karczmach i po piwnicach się włóczą, a chocia nic nie robią i dochodów żadnych niskąd nie mają, jednak piją, huczą, grają, wielkie na takowe ludzie podejrzanie być może o każde złoczynstwo, zwłaszcza o złodziejstwo. Przeto prawem pospolitym miałyby to zagrodzono i opatrzone być, żeby się tacy ludzie nie mnożyli a żeby je wszędzie imowano, nie cierpiano a dla takowych występków słusznie karano. Także też urząd ma pilen być жебраków i tych, co się z miejsca na miejsce włóczą, a pilnie tego doglądać, jakoby pod sposobem жебрацтва, niecnoty, próżnowanie i złe uczynki się nie mnożyły a pod tym płaszczem aby złe nie czynili.» (Переклад К.Ю.).

Цей припис яскраво оприявнює багато пунктів, що стосуються крадіїв, оскільки описано місця (шинки), де переважно такі люди бувають й основні мотиви злочинів, такі як бажання швидкої наживи. Та все ж, в цьому артикулі не зображений спосіб покарання, на відміну від пункту XI, де вказано, що «...будь-хто може бути схоплений і закатований під цією підозрою [підозрою про крадіжку]...»⁸⁵. Отже, можна зробити висновок, що остаточним вироком слугувало фізичне насилля.

Ще одним прикладом девіантної поведінки жінки було чаклунство за яке підсудні були притягнуті до відповідальності й покарані найвищою мірою. Кримінальна книга Кракова 1554-1625 року не надає інформації про такі злочини, та все ж варто розглянути те, як вони відображені в законодавчих актах.

«Коли виявиться, що хтось хотів би навчити таких речей [чаклунства] або комусь погрожували, то було б добре, щоб він показав, хто це робив, описав підозрюваного словами, які той мав манери, ставлення та інші деталі, які були. [...] Кожному такому потрібно дати по заслугах і за такими ознаками має і мусить бути покараний на муки. Тому що такі справи є чужі Богові а також християнам, вони є неприпустимі й закон їх має сурово карати»⁸⁶.

Таке явище, як чаклунство активно дослідила Катерина Диса, що вважає головним джерелом права XVI-XVII ст. коментарі Бартоломея Гроїцького. Вона також аналізує українські магістратські суди, які рідко дотримувались правової риторики. Дослідниця вказує на те, що подекуди були зафіксовані випадки допиту та обшуку щодо наявності магичних предметів. Гроїцький погоджується з постулатами «Саксонського зерцала» й говорить про те, що «Відступник від

⁸⁵ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954. ; Art. XI

Ориг. «...takowy każdy może być poj man i za tym podejżrzeniem męczon...» (Переклад К. Ю.).

⁸⁶ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego...* Art. XIV.

Ориг. «Gdy się pokaże, iżeby kto takowych rzeczy innego chciał uczyć abo że komu tym groził, a temu, któremu grożono, żeby się stąd co złego przydało, abo też żeby w tym podejżrzanym się być pokazał słowy, obyczajmi, postawą i inszymi sprawami, które się w takowych ludziech najdują, [...] takowemu każdemu słusznie ma być o to wina dana i za takimi znaki może być i na mękę skazan; ponieważ takowe wszystkie umiejętności, które są naprzeciwko Panu Bogu i też ludziom chrześcijańskim nie przystoi, żeby się z nimi obchodzić mieli mają być prawem zapowiedziane i srogo karane.» (Переклад К. Ю.).

християнської віри має бути спалений. Такою самою смертю мають загинути відьми й отруйники»⁸⁷.

Торкаючись теми чаклунства, варто згадати гендерне питання, оскільки Ванда Випорська згадує пасаж, що стосується чоловіків-чаклунів. Дослідниця говорить про те, що патріархальне польське суспільство звикло звинувачувати у відьомстві жінок, але не чоловіків. Також було поширене уявлення про те, що чаклунство входить в домашню сферу, тобто переважно жіночу. Все ж, В. Випорська згадує декілька випадків чоловічого чаклунства, що були пов'язані не тільки з «жіночою» магією, а переважно з содомією, зоофілією та певними угодами з дияволом (саме такі випадки належали до «високої» магії). Та незважаючи на це, стереотип про жінку-відьму продовжував існувати завдяки утвердженню публічних страт, бо в них фігурувала саме жіноча стать. Також побутує думка про те, що твердження Гроїцького про жорстокіші покарання для жінок також могли вплинути на висунуту концепцію про жінку-відьму⁸⁸.

Законом передбачалось покарання для відьом шляхом спалення або ж обезголовлення (другий варіант був своєрідним актом помилування). Та все ж, на прикладі Великопольщі Ванда Випорська заперечує твердження про те, що кожен з випадків карався виключно згідно із законодавством. Дослідниця навпаки твердить про нехтування юридичними вказівками, що набуло широкого розмаху. Перед тим, як бути покараною, жінку віддавали на певну перевірку, шляхом тортур або ж потоплення: якщо після трьох сеансів вона не визнає своєї провини, то її потрібно звільнити. Та, знову ж таки, дослідниця вказує на те, що дані випадки були індивідуальними й не завжди винну відпускали⁸⁹.

Підсумовуючи вище вказані артикули варто зробити висновки, що стосуються основної інформації, яку можна знайти в запропонованих правових

⁸⁷ B. Groicki, *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburckiego w Koronie Polskiej (Krakow.1566)*, s. 128. (Див. також Дуса К. *Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII – XVIII століття*. Київ, 2008. с. 33-35.)

⁸⁸ Wyporska W. *Witchcraft in Early Modern Poland, 1500–1800*. Palgrave Macmillan, 2013. p. 67-69.

⁸⁹ Wyporska W. *Witchcraft in Early Modern Poland...* p. 83-87.

трактатах. Судові процеси, розслідування відбувались в короткий проміжок часу, через те, що з часом багато доказів супроти винного можна було приховати, наприклад недавно вагітність. Достатньо було лише декількох свідків, для того, щоб зробити остаточний висновок – винна людина, яку звинувачують чи ні. Покарання ж мали досить жорстоку форму, що було спрямовано в першу чергу на те, щоб залякати людей та попередити ще більшу кількість аналогічних злочинів. Артикули замовчують той аспект, що говорить про публічність таких покарань, але можна припустити, що дані видовища не приховувались й виконувались на публіку. Дослідник А. Карпінський наводить вагомні аргументи, що стосуються цього твердження. Він розглядає питання львівської судимості і кінці XVI на початку XVII ст. й надає інформацію про 340 вироків місцевих суддів проти 310 злочинців. Серед цього переліку було 60 жінок й 250. Цікавим є те, що смертна кара була винесена лише для 105 чоловіків та 15 жінок. Дослідник вказує на те, що вирок був яскраво описаним й виконаний наочно, щоб таким чином провести певну профілактичну роботу⁹⁰. В Львові покарання втілювали в життя біля ратуші, на шибениці десь за містом або ж на площі біля церкви св. Юра⁹¹. Є свідчення також про те, що в якості залякування тіла розвішували на деревах біля шляхів, що вели до міста⁹². Покарання в основному поділялись на звичайні й так звані, кваліфіковані покарання. До першої частини належали більш звичні кари, так як повішення, обезголовлення (виконувалось мечем) та утоплення (часто застосовувалось до жінок). До другого різновиду належали більш жорстокі методи покарання: четвертування, колесування та спалення. Останні використовувались в тих випадках, коли злочинці скоїли

⁹⁰ Karpiński A. *Przestępczość we Lwowie w końcu XVI i w XVII w.* // *Przegląd Historyczny*. Warszawa, 1996. T. LXXXVII. Z. 4. s. 765.

⁹¹ Зіморевич Бартоломей. *Потрійний Львів : Leopolis Triplex*; [пер. з лат. Н.Царьова ; комент. І. Мицько ; ред. О. Шишка]. Львів, 2002. 224 с. (Див. також Білостоцький С. *Кримінальне судочинство міста Львова XVI-XVIII ст. (за матеріалами в'їтківсько-лавничого суду міста Львова)*. Дисертація кандидата наук:12.00.01 – Львів, 2009. с. 49.).

⁹² Maisel W. *Archeologia prawna Europy*. Warszawa, Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1989. s. 372. (Див. також Білостоцький С. *Кримінальне судочинство міста Львова XVI-XVIII ст. (за матеріалами в'їтківсько-лавничого суду міста Львова)*. Дисертація кандидата наук:12.00.01 – Львів, 2009. С. 49.).

досить важкий вчинок, наприклад, пограбування в поєднанні з вбивством, содомія, святотатство та ін. Часто смертну кару через повішання заміняли обезголовленням, оскільки такий метод був більш «лагідним». Покарання з другої категорії жахали своєю холоднокрівністю, адже підсудних могли катувати, а потім вбити, або ж навпаки, роблячи все максимально безжально для того, щоб попередити інших людей про можливі наслідки їхніх вчинків⁹³. Жінки та чоловіки в тому чи іншому злочині могли отримати різну кару, що підкреслює актуальність гендерного питання. Даний розділ дає відповіді на безліч питань, але також створює нову проблематику для дослідження. Постає питання про відповідність покарань. Чи отримували злочинці той вирок, що був попередньо зафіксований у законодавстві? Яка роль свідків та самих суддів? Чи була певна диференціація щодо жінок різного соціального статусу? Спроба відповісти на ці та інші питання знаходиться нижче.

⁹³ Kamler M. *Kary za przestępstwa pospolite w dużych miastach Polski w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku 1994* // *Kwartalnik Historyczny* / Warszawa, 1994. s. 25-39.

РОЗДІЛ II. РОЗГЛЯД СПРАВ З КРИМІНАЛЬНОЇ КНИГИ КРАКОВА (1554-1625)

Кримінальна книга Кракова 1554-1625 рр. – це рукопис, що знаходиться в колекції архіву м. Кракова та є одним з найцінніших пам'яток культури колишньої Корони Польської. Цей рукопис має порядковий номер 864, а його оригінальна назва «*Acta damnatorum seu maleficorum alias smola*». Прикрашений в кращих традиціях тодішнього часу: оплетений в коричневу шкіру, яка оздоблена орнаментом у формі лілій. Саме на корінці можна знайти позначення періоду, до якого належить цей стародрук (1554-1625 рр.). Сама палітурка датується кінцем XVIII ст., а на ній знаходиться опис книги та гравюра на дереві, де зображено Сигізмунда I. Також присутній тест Амброжа Грабовського (1782-1868), де говориться, що даний стародрук є важливою пам'яткою кримінального законодавства, який записаний міським головою та краківськими радами. В книзі є близько 230 справ, що написані міськими чиновниками, яких звали *cirkelmagistri*. Саме в записі Грабовського вказано те, що суддівство не робило довгих церемоній, а жінок карали шляхом втоплення⁹⁴.

Даний стародрук був включений до серії «*Protocolla Causarum Criminalium Consularis Cracoviensis*», що велась ще з XIV ст. й початково мала назву «*Libri proscriptio-num*». В цій книзі зберігались свідчення про тих, хто був вигнаний з міста згідно з вироком. Найперша краківська книга такого типу охоплює 1362-1422 рр. й опублікована Францишеком Пекосиньським та Юзефом Шуйським. Є припущення, що саме з XV ст. ці книги почали набувати вигляду звітів перед міською радою про кримінальні справи, але отримати інформацію про походження таких книг не є можливим через їхню відсутність з 1422 по 1554 рр.⁹⁵.

⁹⁴ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mięka, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. XII – XIII.

⁹⁵ Księga kryminalna miasta Krakowa ... s. XIV – XV.

Офіційна назва цієї книги, обставини її створення знаходяться на першій сторінці збірки. Засновником книги був цехмістр⁹⁶ кобельський Григер, а створена вона за згодою всіх муніципальних органів влади. «У світлі формулювання цієї записки мотивом книги було почуття милосердя у краківських радників і намір милостиво ставитися до підсудних. Як можна здогадатися, йшлося про запис свідчень злочинців для закріплення знань про їхні дії та покарання. Особливо це стосувалося менш суворих покарань, ніж смертна кара»⁹⁷. Дозвіл на створення такої книги давали муніципальні органи влади, до складу яких входили присяжні засідателі при міському голові, радники та сам міський голова. Дану інформацію виклав у записці Матеуш Шацький, що був писарем «чорної канцелярії» (*Cancelaria nigra*). Історія замовчує той факт, хто був писарем, оскільки в дослідженні Маріані Фрідберга немає жодної згадки про канцелярію Кракова й автор взагалі не згадує про такого типу канцелярії аж до XVIII ст. Загалом, можна зробити припущення, що це була «*komórka*» в «*główniej kancelarii miejskiej*», яка мала функцію розгляду судових справ⁹⁸.

Кримінальна книга Кракова, а власне рукопис 864 «*Acta damnatorum seu maleficorum alias smola*» є найдавнішою судовою книгою, в якій були зафіксовані кримінальні справи високого ступеня важкості. Зберігається дана пам'ятка в архіві міста Кракова⁹⁹. Можна вважати, що саме це джерело є найпершою збіркою такого типу в Кракові. Говорячи про схожі стародруки, варто згадати Казімеж, де в 1547 році була створена найдавніша й, відповідно, перша *Acta damnatorum*. В Познані також були схожі книги, та датовані вже 1502 роком.

⁹⁶ Цехмістр – міський писар, що керує охороною ратуші. Див. Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Waclaw Uruszczak, Maciej Mikula, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. XIV.

⁹⁷ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Waclaw Uruszczak, Maciej Mikula, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. XIV.

Ориг. «W świetle brzmienia tej zapiski, motywem założenia księgi było poczucie miłosierdzia u rajców krakowskich i zamiar łaskawego obchodzenia się z ludźmi upadłymi. Jak można się domyślać, chodziło o rejestrowanie zeznań przestępców dla utrwalenia wiedzy o ich postępkach i karze. Miało to znaczenie zwłaszcza w przypadku kar łagodniejszych niż kara śmierci.» (Переклад К.Ю).

⁹⁸ Księga kryminalna miasta Krakowa... s. XIV – XV.

⁹⁹ Gajek B. *Zuchwała kradzież pieczęci koronnej* [Електронний ресурс] // Newsweek Historia. – 2018. – Режим доступу: <https://www.newsweek.pl/historia/zuchwala-kradziez-pieczeci-koronnej/3qbrhe7> (12.05.2022).

Даний рукопис №864 включає записи починаючи з 8 серпня 1554 року по 13 грудня 1625 року, але немає жодної справи в період з 1589 по 1596 рік.

Кожен запис розпочинається з певної анотації, де можна отримати інформацію про дату судового засідання, ім'я обвинувачуваного, його особисті дані, місце походження, ім'я та прізвище одного з батьків (переважно батька), професію. Також фіксуванню піддавались показання обвинувачуваного про вчинені злочини. Ці записи були своєрідною сповіддю перед винесенням присуду. Особливої уваги заслуговує кінець кожного запису, де записано висновок суді *sui generis*, після цього можна знайти інформацію про покарання, що часто відображувалось як *est suspensus* [повішений] або *est decolatus* [обезголовлений]. Почасти подається інформація про добровільність поданих свідчень, але участь постраждалих осіб переважно замовчується. Такі зізнання були отримані в поспіху, а ті, що дані добровільно мають відповідну відмітку.¹⁰⁰ Очевидною є публічність покарань, місце яких була площа Ринок у Кракові, де біля ратуші знаходився стовп, що мав назву *prega*. Він слугував місцем для биття, а також мав функцію ганебного стовпа. Зараз його немає на згаданому місці, оскільки його розібрали в 1820 році й продали¹⁰¹.

Відсутність опису покарань, свідчень свідків, речові докази чи візуальний огляд змушують покладатись виключно на ту інформацію, яку представив підсудний. Деталі про членів суддівської колегії також не зустрічаються, відомо лише те, що вони були краківськими радниками¹⁰².

Найбільша кількість злочинів, що репрезентовані в кримінальній книзі Кракова 1554-1625 рр. пов'язані з крадіжками. Основними об'єктами цього злочину були речі побутового вжитку, продукти харчування, одяг (найчастіше фігурує в судових справах супроти жінок), коштовні речі, гроші, тварини

¹⁰⁰ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. XV-XVI.

¹⁰¹ Księga kryminalna miasta Krakowa... s. XVIII.

¹⁰² Ibid. s. XV-XVI.

(переважно коні). Жертвами таких злочинів були землевласники, міщани, духовенство й селяни¹⁰³.

Отож, дана кримінальна книга є чудовим джерелом для дослідження не лише девіантної поведінки жінок, а й свідченням минулого Кракова, що є дуже цінним, враховуючи важливість цього Польського міста в XVI ст, яке в період правління Ягеллонів було одним з найбільших столиць Центральної Європи. Послугуючись цим джерелом можна досліджувати минуле польської мови, адже книга укладалось в той період, коли формувались основні засади польського правопису. Видання, яке використовується в цій роботі видане в транслітерованому та лінгвістично-модернізованому вигляді, а також максимально наближене до оригінального тексту, що є великою перевагою, оскільки відсутні будь-які авторські додатки й можна проаналізувати джерело в майже первинному вигляді¹⁰⁴.

2.1 Жінка та перелюб

Кримінальна книга Кракова 1554-1625 рр. дозволяє розглянути три випадки жіночого перелюбу, що є єдиними записаними в книзі. Така вибірка не дозволяє зробити загальний аналіз злочину перелюбу в Кракові XVI-XVII ст., але все ж слугує досить вичерпним джерелом для того, щоб зрозуміти ставлення судді до вчинку такого роду, тенденцію дотримання чи недотримання законодавчих приписів, якими були свідчення жінок та спосіб покарання. В цих стислих свідченнях про злочин можна прослідкувати поведінку жінки, чи було в неї бажання обійти суд, приховуючи злочин. В 1564 році звинувачуваною в перелюбі була Оршула з Кракова, в 1583 році - Гелена, родом з Божеюва, а в 1602 – Анна Дядова. Можна зробити попередній висновок про те, що одним із

¹⁰³ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. XVII-XVIII.

¹⁰⁴ Księga kryminalna miasta Krakowa... s. XIX.

спільних факторів є те, що всі ці три жінки були засуджені на смерть через обезголовлення.

Отож, в першій справі, датованій третім червням 1564 року, фігурує Оршула з Кракова, що зрадила своєму чоловікові, що був барвником. Попередня справа, представлена в кримінальній книзі стосується її коханця Станіслава Корчака, що дав набагато більше свідчень, ніж жінка:

«87. 3 VI 1564. Свідчення Станіслава Корчачека з Кракова, засудженого до страти через відсічення голови за перелюб.

Сталось це в субоку, року Божого 1564 [3 VI]. Станіслав Корчак, кравець з Кракова, будучи схопленим у Клепарзі з вдовою м'ясника Климковою і стоїть перед канцелярією, добровільно зізнаваючись в своєму вчинку й безбожному життю з Оршулою, що власна дружина Грегера фарб'яра, котра визнає своє зізнання й підтвердила його, написавши своєю рукою, що від слова до слова так є: «*Item*, я, Станіслав Корчак, молодий, визнаю, що грішив з Оршулою, починаючи від святого Мартіна [11.XI], аж до цього часу в домі управителя на вулиці Шевча, скрізь, де тільки міг, на горищі в кухарки Марусі, в магазині в Гальшки кухарки, бо я їх найняв. Потім її чоловіку донесли, коли він не міг з нею того всього чинити й після цього переїхав до бурси і він почав її дуже бити за господарство, яку вона залишила й сказала, що Корчака любить, а його ні, то я побачив, що за мною страждає і переконав їхати зі мною. Сказала вона: «Добре, але не відпускай мене». І я хотів узяти її за дружину після того, як пішов. Я почув, що до моєї дружини Грегер барвник залицявся, і після цього не поїхав з Кракова, але чекав на Клепарзі в домі Клімкової три з половиною тижня, бо мав Грегер бажання дружину мою взяти, і намагався я дізнатись це від своїх приятелів, щоб міг мати її. З тим привезено мене до ратуші краківської, як мене застали.» Теж добровільно визнав, що позичив Климковій різниці на Клепарзі, в якій жив, 30 злотих польських, котрі передав Грегеру барвнику, які він заборгував.

З цим пішов на суд Божий. *Et est decollatus*. [Є обезголовлений]»¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mięka, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 203-204.

Ориг. «87. 3 VI 1564 Zeznanie Stanisława Korczaczka z Krakowa skazanego na karę śmierci przez ścięcie za cudzołóstwo.

Stało się w sobotę po Bożym Ciele roku 1564 [3 VI]. Stanisław Korczaczek, krawiec z Krakowa, będąc pojmany na Kleparzu u Klimkowej wdowy rzeźniczki i przed urzędem stojąc, dobrowolnie wyznał uczynek swój niepobożnego życia z Orszulą, własną małżonką Gregiera barwierza, który wyznanie swoje jest jeszcze potwierdził pisaniem własnej ręki swojej, które od słowa do słowa tak brzmi: *Item* ja Stanisław Korczak młody wyznawam, że z Orszulą grzechy popełniał, począwszy od Świętego Marcina [11 XI], aż do tego czasu w domu szafarzewym na ulicy Szewczej, wszędy na każdym miejscu, gdziech mógł, na strychu przez Maruszę kucharkę, a w sklepiku przez Halszkę kucharkę swoją, bom je przenażmował. Po tymże się męża doniosło, kiedy nie mógł z nią tego więcej czynić, po tym wyprowadził się do bursy, a jał ją bardzo bijać o gospodarstwo, iż je opuściła, i powiadając, iż Korczaczka miłujesz, ona się tego prząła, że nie, i ujrawszy, iż dla mnie cierpi, i namówiła ją, żeby ze mną precz jechała. Ona rzekła: "Dobrze, jedno mię nie opuszczaj". I chciałem ja pojąć sobie za żonę, wyjechawszy. I usłyszałem, iż się mojej żonie zalecał Gregier barwierz, a ja to usłysawszy, nie jechałem z Krakowa, alem czekał na Kleparzu u Klimkowej półczwarty niedzieli, bo miał Gregier woleć żonę moją pojąć i starałem się o to u przyjaciół, abym ją mógł mieć. Z tymże mnie przywiedziono na ratusz krakowski, jako mnie zastano". I jest też dobrowolnie wyznał, iż pożyczył Klimkowej rzeźnicze na Kleparzu, u której mieszkał, 30 złotych liczby polskiej, które odkazał Gregierowi barwierzo wi, które mu dłużeń 30 został. Iz tym szedł na sąd Boży. *Et est decollatus*.» (Переклад К.Ю.).

Розглядаючи свідчення Станіслава Корчака, можна отримати більше інформації про місце та мотиви, ніж зі свідчень Оршули. Він добровільно признався в тому, що разом з нею «грішив» у різних місцях, попередньо домовлених. Основним мотивом було те, що Станіслав Корчак хотів взяти Оршулу за жінку й чекав на найближчу можливість, та цього так і не сталось. Оршула також потерпіла від сімейного насилля, що вказано лише в свідченнях Корчака, сама ж вона нічого про це не говорить, що підтверджує факт припустимості такої поведінки з боку законного чоловіка.

«88. 3 VI 1564. Оршула з Кракова, дружина Грегера, засуджена до страти через відсічення голови за перелюб.

Оршула родом із Кракова, шлюбна дружина Gregiera (Григора) барвника, добровільно зізналася у своєму лихому вчинку, який вона вчинила [з] кравцем Станіславом Корчаком. Таким чином згадуючи віру святого шлюбу, спочатку вона зізналася, що почала спілкуватися з ним у м'ясопусну неділю(mięsopusty) [12-14 II]. Тоді зізналась, що коли не могла до нього підійти (не мала доступу до нього), то передавала повідомлення слугою, яка про все знала й передавала повідомлення, обдуривши його. Та ж Оршула добровільно визнала, що вчинила перелюб й мала цей незаконний зв'язок, ходячи до його хати на горі з своєї вночі, а він закривав свою жінку в кімнаті. Визнала Оршула, що також просила свою господиню нікому про то не розказувати, і також просила господиню, щоб якщо її будуть питати де вона є, то сказати, що пішла геть, й не казала де вона є й де вона жила. Добровільно та дівчина зізналась, що злягалась з ним як чоловік з дружиною, аж до того часу, коли схопили їх на Kleparzu, доставили до ратуші Краківської з тим чоловіком.

Це її добровільна сповідь перед канцелярією, у всьому вона зізнається й це збігається з добровільним зізнанням Корчака. Пішла на суд Божий і зісли її голову перед ратушою»¹⁰⁶.

¹⁰⁶ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 204-205.

Ориг. «88. 3 VI 1564. Orszula rodem z Krakowa, żona ślubna Gregiera barwierza, taż ista Orszula wyznała dobrowolnie swy zły uczynek, który popełniła [ze] Stanisławem Korczaczkiem krawcem, w ten sposób zapamiętawszy wiary małżeństwa świętego. Naprzód wyznała, iż z nim poczęła obcować w mięsopusty [12-14 II]. Item wyznała, jeśli przystępu nie miała do niego, tedy przez jego własną służbę, która też wiedziała o wszystkim i poselstwo przenaszała, zwodząc ją. Item wyznała taż Orszula dobrowolnie, iż się tego niesłusznego obcowania i cudzołóstwa jeła, chodząc do jego izdebki na górę z izby dolnej w nocy, a swoją żonę własną zamykał na wrzeciędz w komnacie. Item wyznała, iż ją prosiła taż Orszula swoją gospodynię, iżby tego nie przed kim nie powiadała, a ona jej też sama prosiła gospodyni, iżby ten głos puściła, jeśli by jej pytano, iż jechała precz, by się w tym nie dała znać, aby u niej mieszkała. I wyznała dobrowolnie, iż legała z nim jako mąż [z] żoną, aż do tego czasu i wzięto ją z nim na Kleparzu do ratusza krakowskiego z tym, jako ją zastali.

To jest jej dobrowolne przed urzędem wyznanie, we wszystkim się zgadza z jego własnym dobrowolnie tego Korczaczka wyznaniem. I z tym szła na sąd Boży. Jest ścięta przed ratuszem.» (Переклад К.Ю).

Говорячи про **соціальне походження та соціальний статус** зокрема жінки, варто розуміти те, що судові справи в більшості не є джерелом багатим на таку інформацію. Можна припустити, що вона була жінкою заможного цеховика, оскільки передавала повідомлення слугою. Також вона просила свою господиню хати, в якій вони проживали, нікому не розповідати про її місце знаходження. **Мотивами й причинами** такого злочину можуть бути різні аспекти, основні з них неблагополучні відносини у власній сім'ї й пошук щирих почуттів. Таке визначення ми можемо застосувати до наступних двох випадків, оскільки всі три жінки виключно добровільно йшли на злочин такого роду й жодна з них не заперечувала свій вчинок.

В справі можна дізнатись багато про **місце злочину**, оскільки ним слугувала хата Станіслава Корчака, коханця. Варто зазначити, що він теж був одружений, але закривав свою жінку, коли до нього приходила Оршула. Цілком імовірно, що вона страждала від неабиякого сімейного насилля, та це замовчувалось. В правових трактатах цій темі не надають особливого значення. Місце для такого злочину вибиралось ретельно, адже потрібно було приховати всі можливі докази про їхній зв'язок. Спілкування теж відбувалось в таємному «режимі» передавання записок. Не можна стверджувати, що Станіслав Корчак також відповідав на ці записки, бо немає жодного доказу щодо такої деталі. Можна припустити, що Оршула «посилала» ці записки з метою попередити час свого «візиту». В справі фігурує постать слуги й пані, що сприяли цьому злочину. Враховуючи те, що вони дуже легко піддавались проханням Оршули, припустимо, що для них це було звичною практикою й, в більшості, ніхто не мав наміру розповісти про перелюб суддям або хоча б законному чоловіку, цим самим потурали злочинцям.

Інформація про судову практику та риторику, суд та модель поведінки підсудної є досить скупою. Вказано, що Оршула добровільно зізналась у своєму злочині, але потрібно пам'ятати про те, що практично у всіх справах, які записані в судовій книзі Кракова 1554-1625 рр. є дана фраза про добровільність наданих

свідчень. Окрім її свідчень, присутні також слова про те, що коханець також добровільно визнав цей злочин. В його свідченнях можна прослідкувати ще більшу щирість, чи то бажання отримати пом'якшений присуд, шляхом моментального признання й наданням письмових свідчень. **Вирок** в справі, що стосується жінки, описаний виключно один, для Оршули. Її засудили на смерть через обезголовлення. Даний вирок не збігається з тим, що рекомендований в правових трактатах. Оскільки в такому випадку Оршула мала б бути піддана до побиття на стовпі мітлами, відрізання вух й вигнання з міста. Таке покарання є досить ганебним й судді зробили більш поблажливий вирок, якщо це можна так назвати, оскільки обезголовлення мало в рази коротшу й не таку болісну процедуру. Покарання для Корчака було ідентичним, але знову ж таки, враховуючи інформацію про правові трактати, варто розуміти, що покарання мало бути парним, де обидва піддавались би смертній карі за один «виступ». Таку категоричність в своїх артикулах презентує Бартоломей Гроїцький, він говорить про те, що за перелюб мають каратись однаково, як чоловік, так і жінка. Ніхто не може захищати перелюбників, їм не варто шукати захисту в церкві чи монастирі, оскільки це не звільнить їх від покарання¹⁰⁷. Відомостей про виконання цього присуду немає, що не дозволяє робити висновки про те, кого карали першим: жінку чи чоловіка. Також емоційне забарвлення цього видовища залишає величезний простір для міркувань. Постає питання в тому, чому ж дану справу презентували в кримінальній книзі як два окремі записи? Можливо через те, що перелюбників допитували окремо й для кожного свідчення створювали окремий запис. Можна припустити, що враховуючи відсутність заперечення злочину та добровільність надання свідчень, судді зробили покарання більш гуманним ніж те, що презентоване в правових актах.

¹⁰⁷ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburskiego, które zowią Speculum Saxonum z łacińskiego języka na polski przelożone i znowu drukowane roku pańskiego 1629* // Idem. *Artykuły prawa majdeburskiego; Postępek sądów około karania na gardle; Ustawa płacej u sądów* / red. K. Koranyiego. Warszawa, 1954. С. 47. (Див. також Т. Зайцева *Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2019. с. 167.)

Наступна справа стосується подвійного злочину: перелюбу й сприянню вбивства. Події відбувались у 1583 році, в період Різдвяних свят, що свідчить про можливий широкий розголос випадку. **Соціальне походження та соціальний статус** винної Гелени важко визначити напевно, але можна припустити, що вона була дружиною міщанина з Познані, що «був поганим господарем й втратив мої маєтності», тобто посаг. Також це могло бути мотивом для скоєння перелюбу, оскільки Лукаш, можливо, був «кращим господарем». Даний випадок перелюбу включав також спільне прожиття з коханцем протягом трьох років та переховування від чоловіка. Судова риторика в цьому випадку була неоднозначна. Гелену, за вчинок такого роду мали б покарати шляхом катування та вигнання з міста, але враховуючи той факт, що вона пробувала переховуватись, знаючи який злочин скоїв Лукаш, не перешкоджала йому у вбивстві (хоч воно й не було запланованим, а радше навпаки – ненавмисним), а також не пішла сама свідчити про цей злочин, то можна зробити висновок, що така поведінка загострила ситуацію й заслуговує найвищої міри покарання. Своєю поведінкою на судовому процесі вона це повністю підтвердила й погодилась з тим, що «zasлужила смерть і з тим постаю перед Богом». Доля Лукаша залишилась невідомою та жодним чином не відображена ні в даному описі злочину, ні в кримінальній книзі Кракова 1554-1625 рр.. Можна лише зробити припущення, що він був покараний таким же чином.

«143. 26 XII 1583. Гелену з Божеюва засудили до смертної кари через відсічення голови за перелюб, покинувши чоловіка та сприяння його вбивству.

В день господній, в перший четвер після народження Господнього. Перше свідчення Гелени, родом з Божеюва, з Познані з села, дружина померлого Войцеха Врубеля з Познані. "Той селянин Лукаш намовив мене поїхати з ним до Познані. Зробив горище на цегельні. Три літа [три роки] вже з ним прожила, а тому пішла з тим Лукашем в далекі краї, щоб мій чоловік не стратив мене разом з тим Лукашем. А через те, що мій чоловік небіжчик був поганим господарем, втратив мої маєтності. Прийшов на Різдво в суботу до Кракова, дізнався про мене, коли я жила у вдови на Крупниках, прийшов туди і постукав. Вийшла з хати, відкрила йому, бо не знала, що то мій чоловік стукав. Відкривши, він схопив мене за руку і каже: "І тут не хвилюйся, я піду з тобою" і зайшов зі мною до хати, а чоловік мій мав палицю в руці. Він

вдарив мого Лукаша, а Лукаш взяв сокиру й вбив його. Після цього вони перейшли в коридор, і там його рештки порубав сокирою, а я втекла через вікно до сусідки. Там мене схопили.

Далі нічого не знаю, бо я не наказувала його вбивати. Бо вже бачу, що смерть заслужила і з тим постаю перед судом Божим.» Є вбита через покарання на горло»¹⁰⁸.

Злочин, що постає наступним в кримінальній книзі Кракова 1554-1625 рр. був скоєний 12 жовтня 1602 року Анною Дядовою та Томашем Рибаржем. Варто зазначити, що це третій та останній випадок перелюбу, який зображений у цій книзі. Важко говорити про якість соціального походження жінки, відомо лише те, що вона перебувала в законному шлюбі. Джерело також замовчує те, де все відбувалось, адже немає жодної згаданої локації. Цей випадок цікавий зокрема тим, що судова риторика повністю відповідає заявленою в правових трактатах. Тобто під час першого випадку піймання на зраді, чоловік простив чужоложників на прохання «чесних людей», а Томаш зобов'язався не мати більше жодних стосунків з Анною й дав відповідну розписку її чоловіку. Якщо б такий випадок знову повторився, то кара мала бути відповідна, а ці двоє – обезголовлені. Мало відомо про поведінку підсудних, але можна припустити, що їхні виправдання були дость переконливими, оскільки «чесні люди» Ян Гамуліч та пан Марцін Дунайовський були присутні в момент написання розписки й могли на пряму впливати на думку Марціна Діади, себто чоловіка Анни. Такий опис покарання присутній в правових трактатах Щербича, тому можна

¹⁰⁸ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikula, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 330.

Ориг. «143. 26 XII 1583. Helena z Borzejowa skazana na karę śmierci przez ścięcie za cudzołóstwo, opuszczenie męża i przyczynienie się do jego zabójstwa.

Anno Domini pierwszy czwartek po Narodzeniu Pańskim 1583 [29 XII]. Pierwsze zeznanie, Helena rodem z Borzejowa od Poznania ze wsi, żona tego zabitego nieboszczyka Wojciecha Wróbla z Poznania. „Ten chłop Łukasz namawiał mnie, żebych z nim precz poszła z Poznania. Rzemiosło robił strycharstwo w cegielni. Trzy lata już z nim mieszkała, a tom dlatego poszła z tym Łukaszem w daleką krainę, żeby mnie mąż mój nie dał stracić wespół z tym Łukaszem. A to dla tej przyczyny, że ten nieboszczyk mąż mój gospodarzem złym był, utracił mi majątności. Przyszedł [w] wigilię Bożego Narodzenia w sobotę do Krakowa, wywiedział się o mnie, kędy mieszkała u wdowy na Krupnikach, przyszedł tam i kołatał. Wysłałam z izby, otworzyła mu, nie wiedząc, żeby to mój mąż kołatał. Otworzywszy, uchwycił mnie za [s. 244] rękę: «A też tu nie frasuj się, pójdę z tobą, jacy giermak wezmę». I wszedł za mną do izby, a mąż mój miał kij w rękę. Uderzył na tego mego Łukasza, a Łukasz porwał siekierę i pomordował go. Po tym się do sieni wypchnęli aż precz i tamże go ostatek przecia nią porąbał z tą siekierą, a jam uciekła oknem z domu do sąsiada. Tamże mnie uchwycili. Dalibóg już nic nie wiem, bom go ja nie kazała zabijać. Bo już widzę, że śmierć zasłużyła i z tym idę przed sąd Boży". I jest ścięta.» (Переклад К.Ю.).

припустити, що судді використовували саме його законодавчі акти під час винесення вироку.

«204. 12 X 1602. Анна Дядова та Томаш Рибарж, спіймані чоловіком Анни на перелюбі, на очах свідків обіцяють не робити цього, під страхом смертної кари для обох, покараних лише «*na biskupie*» за бажанням чоловіка.

Це сталося в першу суботу перед святою Гедвігою, року Господнього 1602 [12 жовтня]. Деяка Анна, батько якої Якуб муляр, а мати Ядвіга, була спіймана своїм чоловіком Марцином Діадом на перелюбі з якимось Томашем, що чоловік, на прохання чесних людей простив їм обом й дарував їм обом помилування від кари обезголовлення хіба б сам знову їх спіймав. Так ці двоє зобов'язались дати один одному спокій і в поганому, і в доброму, як він, так і вона. А якби десь були двоє спіймані, мають бути без пощади покарані на горло, що пан гутман за проханням добрих людей їм дарував, за умови, що вони більше не посміють йти на такий злочин. Він наказав покарати їх милостивою карою «*na biskupie*».

Також цей Томаш Рибарж, родич якого Опатов Великий, батько Ян Козловський, а мати Анна, дав розписку Марціну Діаді, що він з його дружиною його Анною більше не має жодних справ, ні в мові, ні в писанні, ні в розмові, ні в ходьбі. При тім були чесні люди, а саме пан Ян Гамуліч і пан Марцін Дунайовський. Так він це записав і якби хтось його десь з нею побачив й повідомив її чоловіка, то були б вони з тою жінкою разом покарані на горло»¹⁰⁹.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що перелюб був досить типовим випадком й зустрічався досить часто. На жаль, складно судити про справжній стан справ такого роду в Кракові, оскільки дане джерело не презентує нам достатню кількість записів, для формування правдивої статистики. В цьому випадку варто порівняти кількість справ, покарання в яких відповідало покаранню, передбаченим законом. Дві з цих жінок були обезголовлені, а третя

¹⁰⁹ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikula, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 420-421.

«204. 12 X 1602. Anna Diadowa i Tomasz Rybarz, złapani przez męża Anny na cudzołóstwie, przyrzekają przy świadkach więcej tego nie czynić pod karą śmierci dla obojga, za prośbą męża karani jedynie „na biskupie”.

Stało się w pierwszą sobotę przed Świętą Jadwigą Roku Pańskiego 1602 [12 X]. Na imię niejaka Anna, z ojca Jakuba mularza i z matki Jadwigi, która była ułapiona od męża swego Marcina Diada na cudzołóstwie z niejakim Tomaszem, co [s. 305] iż ten żebrak, będąc od Pana Boga nawiedzony z rokiem, za prośbą uczciwych ludzi gardłem oboje darował i sam się znowu za nimi przyczynił. Tak się oboje obligowali, jako sobie więcej mają dać pokój we złym i w dobrym, tak on, jako i ona. A tak gdzie byli przeświadczeni przez kogokolwiek, mają być bez miłosierdzia na gardle karani, co pan hutman na prośbę uczciwych ludzi i gardłem oboje darował, żeby się tego więcej ważyć nie śmieli. Skarać ich kazał łaskawym karaniem na biskupie. Także ten Tomasz Rybarz rodzic z Opatowa Wielkiego, z ojca Jana Kozłowskiego i z matki Anny, zapisał się Marcinowi Diadowi, jako on więcej [z] żoną jego Anną sprawy więcej niejakej mieć nie ma ani w mowie, ani w prozie, ani w gadaniu, ani w chodzeniu. Przy czym byli uczciwi ludzie, a mianowicie pan Jan Hamulicz i pan Marcin Dunajowski. Tak się zapisał, gdzie by go na innej kto z nią obaczył, a dał znać, ma być bez wszelakiego miłosierdzia na gardle karany i z nią pospołu.» (Переклад К.Ю.)

потенційно могла б також бути віддана на таке покарання. Лише в одному випадку вказано про долю незаконного партнера.

2.2 Жінка та сутенерство

Поряд зі злочином перелюбу постають випадки сутенерства та схиляння до сексуальних стосунків. В період XVI-XVII ст. тема проституції ставала все більше табуованою, якщо ж говорити про сутенерство, то в українській чи польській історіографії це питання майже не досліджене. В попередньому розділі згадувалось про те, що будь-хто, схиляючи жінку чи дівчину проти її волі до таких вчинків має бути покараний на здоров'ї та горлі, тобто винний має бути обезголовлений. Кримінальна книга Кракова 1552-1625 рр. презентує два випадки такого злочину, що датовані 1597 та 1610 роками.

Перший випадок описаний в джерелі у формі скарги Анни на Щесну Барверку. Жінка шляхом обману для власної ж вигоди використала неповнолітню Анну, передавши її в руки чоловіка, який двічі скоїв над нею наругу. Даний уривок демонструє деталі злочину, як поводитись себе учасники, потерпіла та зловмисники. **Соціальне походження та соціальний статус** Щесної описаний досить скупі, але можна припустити, що вона була служницею й надаючи пану дівчат для тілесних втіх вона хотіла заробити, інших мотивів не прослідковується. Щесна шляхом обману утримувала дівчину й добровільно передала її чоловікові, ім'я якого не згадується. Можна припустити, що він не був покараний жодним чином за свої безчесні вчинки, адже в справі згадується покарання лише для Щесної Барверки, та й загалом, як було згадано в першому розділі, чоловіки рідко карались за такі вчинки. Швидше за все, Анна була не єдиною жертвою, оскільки зловмисниця після контакту з чоловіком дала їй «зелену воду», що найбільш імовірно, була заздалегідь приготовлена, а її якості перевірені. Цікавим є те, що матір потерпілої скликала старших жінок, які могли ідентифікувати, що саме відбулось з дівчиною. Вона стікала кров'ю, найбільш імовірно в зоні статевих органів, оскільки попередньо було вказано інформацію

про те, що дана жертва була добродесною, тобто цнотливою. Враховуючи тваринну жорстокість гвалтівника, можна припустити, що внаслідок таких дій, вона отримала певні травми. Про місце злочину твердити важко, оскільки все відбувалось в домі пана, а назва вулиці не вказана. Найважливішим пунктом є визначення кари для підсудної та на скільки збігалась **правова риторика з судовою практикою**. У справі вказано те, що: «Особисто з'являючись перед почесними органами влади, відкрито презентує і тричі говорить», тобто Анна дає добровільні свідчення щодо зловмисниці. В кінці присутні слова її матері, що наводить низку аргументів, щодо правдивості слів дочки про згвалтування. Вказано, що дівчина стікала кров'ю та була на огляді. Саме ці фактори вплинули на покарання для Щесної Барверки. Жінку присудили до побиття на стовпі, відрізання вуха та вигнання з міста. Другий аспект був передбачений для того, щоб в майбутньому жінку могли легко ідентифікувати, як зловмисницю, а також, таким чином відбувалось покарання на честь та здоров'я. Вирок для зловмисниці не можна представляти як той, що відповідав правовим трактатам, оскільки в них йдеться про те, що її «...має бути покарано на честь, здоров'я і на горло відповідно до приписів посполитого права»¹¹⁰. В розглянутій справі присутні лише два з трьох наведених елементів кари, останній замінено на вигнання з міста. Немає відповіді на питання чим було спричинене таке ставлення суддів до підсудної. Можна припустити присутність умовлянь та щирого каяття, або ж ця заслуга належить виключно тодішнім гуманістичним рухам. В справі немає детального опису покарання винної, але вказано, що пан бурмістр і його величність, пани краківські підтримували такого роду покарання.

«182. 1 XII 1597. Скарга Анни на Щесну Барверку за сутенерство, за що її засудили до побиття мітлами на стовпі, відрізання вуха й вигнання з міста.

Comparens personaliter honesta coram officio consulari, palam ac manifestan ter inquit inservante.

¹¹⁰ Groicki B. *Artykuły prawa majdeburkiego. Postępek sądów około karanía na gardle. Ustawa placej u sądów* / Red. K. Koganyięgo. Warszawa, 1954.; Art. LXXV (Див. також Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження: У 2-х т. – Т. I: Антропологія міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття*. Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. с. 205.).

«Прийшла та добра жінка на ім'я Щесна Барверка до шпиталю, прости мене про дівчину, про дитину, де вона була і з нею. Я тої дівчини не мала дома, але побігла по неї до роботи. Віддала її як доброчесну [цнотливу *авт.*], а прийшла в понеділок перед вечором.» Скоро ж вона прийшла додому, почистила свій одяг і так ходила до вечора одягнена. Потім сказала їй: «Анусь, не знаю, що коїться, немає слуги від тої пані, що мала по тебе слугу прислати, бо я тебе не сховаю, одну річ віддам доброчесній пані.» Після цього у вівторок після обіду прийшов слуга, сказав їй щось пошепки, потім вона сказала: «Анусь, одягайся, а цей слуга прийшов за тобою від цієї пані.» Вона теж одяглась і сказала: «Піду з тобою, поведу тебе до неї». «Потім прийшла до кам'яниці, увійшла зі мною в кімнату, і сказала мені до комори йти, говорячи: «ото, Анушко, йди до комори, бо там пані хворіє». Після цього увійшла до комори. Там було темно, всі вікна закриті. Сказала мені роздягатись, бо та пані хворіє та лягти до неї на ліжко. Залізла й зрозуміла, що то чоловік лежить. Тоді ж злізла з ліжка, закричала і швидко почала одягатись, не встигла одягнути літник і пальто, як він почав підходити. Він схопився з ліжка і скинув мене на нього, порвав на мені літник на три частини. Роздягнув мене й робив все, що хотів. Після тієї другої ночі в середу, однієї ночі прийшла слуга й сказала мені роздягатись. Я не хотіла, плакала й кричала. Потім слуга прийшла, розрізала хустку й закрила мені рот, щоб не плакала й одягала мене, мовлячи: «Присягаюся Богом, буду спати з тобою, бо там пані сьогодні прийшла». Вона пішла за мною, завела мене, а сама пішла додому, мене там залишила. Там пан мене тільки раз торкнувся, бо був п'яний. Потім, привівши мене від пана, накапала мені зеленої води. З вашої милості, там вона була в сорочці своїй, відтягнула мене від себе й кинула прямо у воду.

«Я убога мати, коли дізналась, а мені то служниця з дому розказала, пішла з господинею, бо мені б її не віддали, бо була мені господиня.» Потім, коли прийшла з нею додому, бідна мати, взяла її між своїми вельможними дружинами, де вона це розказала про зло з нею скоєне, бо кров'ю стікала, тут її лікували зразу. «За що прошу, бідна мати, в Бога святого справедливості.»

Це все зрозуміли пан бурмістр і його величність, пани краківські, таку білоголову лаяли на стовпі з мітлами, відрізвавши вухо, вона була вигнана з міста»¹¹¹.

¹¹¹ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 386.

Ориг «182. 1 XII 1597. Skarga Anny na Szczęsną Barwierkę o stręczycielstwo, za co skazana została na karę mioteł u pręgierza, ucięcie ucha i wygnanie z miasta.

Comparens personaliter honesta coram officio consulari, palam ac manifestan ter inquit inservante. „Przyszła ta dobra żona, na imię Szczęсна Barwierka, do szpitala, o to mię prosić, o dziewczę, do dziecięcia, gdzie tam była i z nim. Ja tego dziewczęcia nie miała doma, alem biegała po nie do roboty. Dała jej ją, jako cnotliwej, a przyszła w poniedziałek przed wieczorem». Skoro z nią przyszła do domu, spożyczyła jej ubiorów i chodziła tak do wieczora ubrana. Potem jej rzekła: «Anuśku, nie wiem, co się dzieje, nie masz sługi od tej paniej, co miała po cię przysłać, bo ciebie ja nie będę chować, jedno cię dam do cnotliwej paniej.» Po tym we wtorek po obiedzie przyszedł sługa, uderzył z nią w szepty, po tym jej o rzekła: «Anuśku, ubieraj się, a to przyszedł sługa po cię od tej paniej". I ubrała się. «A to pójdę z tobą, zawiodę cię do niej». «Po tym przyszła do kamienicy i weszła ze mną do izby, i kazała mi do komory, mówiąc mi: "oto, Anuśku, wleź do komory, boć tam pani choruje»". Po tymoch wlaźła do komory. Nie widzieć było, utkano było wszędy okna. Kazała mi się rozbierać, bo ta pani choruje. Wleżę do niej, na łóżko. Po tymech wlaźła i pomacałam, a ono chłop leży. Po tymech zlaźła z łóżka. Prędko jęłam się [s. 281] obłóczyć i niżej się oblokła w letnik i w kitlik, jęłam się opinać. On porwawszy się z łóżka i pochwycił mię na łóżko, i rozbierał mię, i rozdarł na mnie letnik we troje. Rozebrawszy mnie i czynił ze mną, co chciał. Po tym drugiej nocy we środę o jednej w noc przyszedł sługa, ona mi się kazała rozbierać. Jam nie chciała, płakałam, wołałam. Po tym sługa przypadłszy i skroił chustkę, i zatkał mi gębę, iżbym nie płakała, a ona mnie ubierała, mówiąc mi: «Pod przysięgą Boga żywego, będę tam z tobą spać, boć ta pani przyjechała». I szła ze mną, i zawiódłszy mnie, poszła do domu, mnie tam zostawiwszy. Ten pan tylko mi raz złość czynił, bo był pijany. Po tym przywiódłszy mnie od pana, kapala Imnie w wodzie zielonej. Za łaską waszej mości tam w jej koszuli była i zwlokła mnie z niej, wrzuciła ją zaraz do wody". «Ja uboga matka, gdym się dowiedziała, z jejże domu dziewczka powiedziała, i szłam z

Наступна справа стосується подвійного злочину: сутенерства та крадіжки. Порівнюючи з попередньою справою, тут названо набагато більше імен інших фігурантів справи. **Соціальне походження та соціальний статус** зловмисниці не вказується, але можна припустити, що вона також була служницею. У свідченнях фігурує той факт, що Ельжбета Ринська, жінка на ніч для пана Мишковського, взяла в нього скриньку з грошима та коштовностями й передала її Софії. Саме тут потрібно зрозуміти чи її примусили до такого вчинку. Швидше за все, Ельжбета пішла на такий крок добровільно, знаючи, що в результаті може отримати певну винагороду. Сам чоловік, що в нього була ця жінка, не був викликаний на допит й не отримав жодного покарання за користування послугами куртизанки. З цього можна зробити висновок, що **мотивом** акту сутенерства була крадіжка. Конкретне **місце** злочину не вказане, але можна дізнатись про походження Ельжбети. Дані свідчення надають інформацію також про двох чоловіків, що причетні до крадіжки, за словами Колашиної. Одному з них вдалось втекти, що говорить про імовірність того, що він точно винен, а ще один був допитаний та виправданий. **Вирок** отримала лише Софія Колажина виключно за сутенерство, як вказано в короткому описі до справи. Спонування до крадіжки чи сам її факт ніяким чином не карався. Говорячи про Ельжбету, то вона не отримала жодного покарання, що свідчить про примус до злочину. **Правова риторика та судова практика** в даному випадку не зовсім збігається. Як вказано в першому випадку, покарання в такому випадку має відбуватись через побиття на стовпі, пошкодження тіла (здоров'я) та присуд до смерті через обезголовлення. Присуд Софії Колашиній був зовсім інший, вона була вбита через повішення. Таке рішення суду не зовсім очевидне й не зрозуміло чим спровоковане. Можна припустити, що такий вердикт був винесений через

mistrznią, boby mi jej było nie wydano, by była mnie mistrzyni. Po tym, gdym z nią przyszła, uboga matka, do domu, wzięły ją stateczne żony między się, gdzie to zeznały, złości jej co uczyniono, bo była ociekła, gdzieś jej opatrzenie dała zarazem. Za czym ja proszę, uboga matka, dla pana Boga o sprawiedliwość świętą».

Co wszystko zrozumiawszy jegomość pan burmistrz i ichność panowie rajcy krakowscy, takową białęglowę skarać kazali u pręgiarza miotłami, ucho urznawszy, z miasta jest wyświecona.» (Переклад К.Ю.).

поєднання наступних злочинів: сутенерство, спонукання до крадіжки, неправдиві свідчення в суді.

«235. 17 вересня 1610 р. За сутенерство Софія Колашина засуджена до страти через повішення.

Її схопили в Краківському замку, звали її Софія Колашина, яка привела на ніч жінку до пана Мишковського, тобто Ельжбету Ринську з Велички, яка, залишившись на ночівлю, взяла скриньку з грошима та всім іншим. І вона дала її тій самій Софії Колашиній, а ця Колашина віддала Кучарському. А цей Кучарський, не знати, де він дівся. Коли ж її допитували, сказала про іншого пана Пасковського. Того Пасковського також взяли на допит, але він того не визнав і був невинен. Потім вона, та ж Колашина, була вдруге на допит віддана. Виправдала Пасковського, а звинуватила Кучарського. Після цього, засудивши цього пана, підсудний Пасковський був звільнений та визнаний як невинний, а цю Ельжбету Ринську звільнили. Кухарський втік, а Колашину судили в замку і пішла з тим на суд Божий. Її повісили»¹¹².

Підсумовуючи інформацію, подану в даному підрозділі, можна зробити наступні висновки. Перш за все, ці справи чудово ілюструють участь та безкарність чоловіків у певних злочинах. В жодному з випадків не згадується покарання за користування послугами сутенера. Враховуючи те, що дівчата були приведені в будинки чоловіків за попередніми домовленостями, «замовники» також мали б отримати покарання, оскільки виступають учасниками злочину. Та цей аспект жодним чином не впливав на тогочасне судочинство й чоловіча стаття була поза покаранням. Дослідниця Н. Сліж вказує низку причин, коли чоловіки могли користуватись такими послугами як належне. Перш за все це відбувалось через брак статевого зв'язку, певні сексуальні потяги, чоловічі фізіологічні особливості. Попит на професію такого роду створюють чоловіки, але винною постає жінка. Враховуючи гостроту патріархального суспільства, прийнято

¹¹² Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Waclaw Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 472-475.

Ориг. «235. 17. IX. 1610. Zofia Kolaszyna za czyn stręczycielstwa zostaje skazana na karę śmierci przez po wieszenie. Była pojmana na zamek krakowski na imię Zofia Kolaszyna, która zwiadła białogłową do jegomości pana Myszkowskiego na noc, to jest Elżbietę Ryńską z Wieliczki, która tam będąc na noclegu, wzięła szkatułę z pieniędzmi i ze wszystkim. I podała ją tejże Zofii Kolaszynie, a ta Kolaszyna podała ją Kucharskiemu. A ten Kucharski, co wiedzieć, gdzie ją podział. A gdy była przez mistrza pytana, pomówiła inszego Paskowskiego. Którego Paskowskiego także wzięto na próbę, który się do tego nie przyznał i niewinien był. Po tym ona, taż Kolaszyna, znowu była na próbie drugi raz. Odwołała Paskowskiego, a powołała Kucharskiego. Po tym za osądzeniem jegomości pana podstarościego Paskowski był wolny jako niewinny i tę Elżbietę Ryńską wypuszczono. Kucharski uciekł, a Kolaszyna była na zamku osądzona i z tym szła na sąd Boży. Obwieszono ją.» (Переклад К.Ю.)

вважати, що в жінки відсутні певні моральні принципи, саме тому готова віддаватись за певну плату¹¹³.

У другому випадку фігурує чоловік, що є співучасником крадіжки, але немає свідчень про намагання його знайти чи спіймати. Говорячи про потерпілих, то немає жодних свідчень про якісь способи компенсації за скоєну наругу. В першому випадку мати дівчини змушена була надати велику кількість доказів того, що супроти її доньки дійсно скоєно злочин. Говориться про старших жінок, можливо повитух, що мали певний досвід у розпізнаванні таких справ. Також вказано, що дівчина стікала кров'ю, що також є характерним доказом. Розглядаючи відповідність правової риторики та судової практики, жоден з цих злочинів не був покараний передбаченою карою.

Сутенерство та злочини супроти жінки чи дівчини досить скупо представлені в кримінальній книзі Кракова 1552-1625 рр. Саме тому не можна зробити якихось точних висновків щодо становища цих справ у ранньомодерному Кракові. Аналізуючи поведінку підсудних та жертв, свідків та суддів можна припустити, що це явище було досить поширеним, але справи не досить часто доходили до розгляду суддів, а самі постраждалі не хотіли жалітись на скоєну кривду, оскільки це залишилося б для них клеймом на майже все життя, оскільки випадки, що стосуються шкоди для жіночої честі зазвичай замовчувались.

2.3 Жінка та дітовбивство

Дітовбивство протягом століть вважалось найжахливішим та найважчим злочином. Покарання за такий вчинок було різної форми, що вже згадано у попередньому розділі. Розглядаючи такі випадки на практиці варто підрахувати

¹¹³ Сліж Н. *Прастытуцыя ў Вялікім княстве Літоўскаму у XVI–XVII стст.* // Соціум. Альманах соціальної історії. Київ, 2017. Вип. 13–14. с. 114.

їхню кількість в кримінальній книзі Кракова. Загалом таких злочинів згадано чотири за період 1554 -1625 рр, перший з яких був у 1557 р., а останній у 1610 р. Описи таких злочинів є досить короткими й презентують детальну інформацію про те, як саме була вбита дитина, чи вона взагалі народилась живою, чому дітовбивця прагнула приховати вагітність та яким чином вона була покарана.

У першій справі фігурує Катажина з Чубровіц, соціальне походження чи суспільний статус якої є не зовсім відомим. Є інформація про батька, Матіша Міщалки, але невідомо чим він займався. Ким була Катажина: слугою чи заможною панянкою – відповідь неоднозначна. Варто зазначити, що це ледь не єдина справа в якій фігурує ім'я біологічного батька вбитої дитини. Можливо, це було спричинено тим, що більшість людей знали про їхні стосунки й поведінка дівчини була далекою від розпусної. Та все ж підсудною згадується, що основним приводом злочину є боязнь того, що батько може дізнатись про її гріх та відносини до шлюбу.

Скоєний вчинок був відкритий лише на третій день після вбивства й найбільш імовірно через чийсь донос на підозрілий хворобливий вигляд дівчини, що супроводжувався набряканням грудей та виступанням молока. Оскільки дівчина вбила дитинча одразу ж, як воно народилось, сумнівною є імовірність того, що хтось таки почув плач.

Судова практика та риторика скупо представлені в даній справі. Знову ж таки присутні слова зізнання з боку звинувачуваної, яка в результаті була потоплена у Віслі. Серед дітовбивць покарання через утоплення є поширеним та найбільш уживаним, якщо говорити про презентоване в роботі джерело.

«31. 13 травня 1557 р. Катажина з Чубровіц біля Олькуша засуджена до утоплення у Віслі за дітовбивство.

Катажина, родом із Чубровиць із Олькуша, дівчина Матіша Мащалки, добровільно зізналася, що народила дитину з Войцехом Секулою, а коли настав час народжувати, пішла в сад. Там у неї було дитя, і як тільки вона його народила, відразу ж заткнула йому рот, задушила його і заховала в ліжку, поки його не знайшли на третій день. І вона це зробила, боячись, що батько дізнається про неї.

У цьому вона зізналася, а не інакше, і з цим пішла на суд Божий, і потоплена у Віслі»¹¹⁴.

Наступний випадок дітовбивства фіксований 12 листопада 1563 року й скоєний Качною з Липниці, що була служницею. Саме цей факт говорить про соціальний статус дівчини, що швидше за все, вела досить розпусний спосіб життя й мала сексуальні зв'язки ще до шлюбу. Як і попередній запис, тут детально описаний спосіб вбивства, але відсутній термін через який злочин виявили. Те, що дівчина сама принесла дитину в фартуху до ратуші, де її судили, може свідчити про те, що судді мали достатню кількість доказів і на їх присуд не могли вплинути вмовляння або й щире зізнання Качни. Місце, де втопили підсудну не вказано, але найбільш імовірно, що це була р. Вісла.

Нижче також представлено запис про Марусю Пілицьку, що була засуджена в той же день, на таке ж покарання. Та дивним є те, що дитину вона вбила ще 22 червня, на святого Івана, а суд відбувався лише через 5 місяців. Це може свідчити про те, що з якоїсь причини суд над дівчиною відтермінували аж на такий довгий період. Мотивом та причиною злочину може слугувати вище описаний пасаж, та звертаючи увагу на слова «...підійшла до неї на наступний день...», існує припущення, що дівчина була в післяродовому шоці й не до кінця розуміла що саме з нею відбувається. В такому стані недосвідчені дівчата, біля яких немає ніякої допомоги, часто могли вдаватись до таких вчинків. Та судді не звернули на це увагу, адже вирок був очевидним – смерть через потоплення. У цій справі судова риторика та практика повністю збігалась з правовими приписами.

¹¹⁴ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 68-69.

Ориг. «31. 13 V 1557. Katarzyna z Czubrowic koło Olkusza skazana za dzieciobójstwo na karę utopienia w Wiśle. Katarzyna rodem z Czubrowic od Olkusza, dziewczka Matysa Maszczalki, dobrowolnie wyznała, iż się ona dopuściła dziecięcia z Wojciechem Sekułą, a gdy był czas porodzenia, szła na ogród. Tamże miała dzieciątko, a skoro je porodziła, a wnet mu usta zatkała i udusiła je, i zagrzebła je w zagonie, aż je trzeciego dnia naleziono. A uczyniła to, bojąc się, aby się tego na nią ojciec nie dowiedział.

To wyznała, a nie inaczej i z tym szła na sąd Boży, a jest utopiona [w] Wiśle.» (Переклад К.Ю.).

«80. 12 листопада 1563 р. Качна з Липниці засуджено на смерть через утоплення за дітовбивство.

Качна, родом з Пільзно з Липниці, дівчина на ім'я Зівка, добровільно вчинила свій лихий вчинок. Служачи в Миколайчика на вулиці Tworzyjańskiej, народила живу дитину внизу в коморі до обіду в понеділок. Народивши, взяла з землі та понесла до виходу. Там же й кинула. Потім вона пішла і там сховала всі речі в горщик, а горщик поставила біля виходу. Потім дитину знайшли біля виходу, а цю Качну з тією самою дитиною привезли до ратуші, яку вона сама [у] фартуху принесла до ратуші.

Вона зізналася в цьому і з цим пішла на суд Божий. Була втоплена»¹¹⁵.

Нижче також презентовано запис про Марусю Пилицьку, що була засуджена в той же день, на таке ж покарання. Та дивним є те, що дитину вона вбила ще 22 червня, на святого Івана, а суд відбувався лише через 5 місяців. Це може свідчити про те, що з якоїсь причини суд над дівчиною відтермінували аж на такий довгий період. Мотивом та причиною злочину може слугувати вище описаний пасаж, та звертаючи увагу на слова «...підійшла до неї на наступний день...», існує припущення, що дівчина була в післяродовому шоці й не до кінця розуміла що саме з нею відбувається. В такому стані недосвідчені дівчата, біля яких немає ніякої допомоги, часто могли вдаватись до таких вчинків. Та судді не звернули на це увагу, адже вирок був очевидним – смерть через потоплення. У цій справі судова риторика та практика повністю збігалась з правовими приписами.

«81. 12 листопада 1563 р. Маруся Пилицька засуджена на смерть через утоплення за дітовбивство.

Маруся, родом з Пилиці, служниця колесника Чернека, добровільно зізналася у своєму лихому вчинку, що вчинила, служачи в Павла, шевця в Турському. Народила дитину в день святого Івана [22 червня] в коморі, о першій чи другій годині дня. Поклала ту дитину під перину, лягла

¹¹⁵ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 192-193.

Ориг. «80. 12 XI 1563. Kachna z Lipnicy skazana na karę śmierci przez utopienie za dzieciobójstwo.

Kachna rodem z Pilsna z Lipnicy ze wsi, dziewczka niejakiego Ziwiki, dobrowolniewyznała swy zły uczynek. Służący u Mikołajczyka na Tworzyjańskiej ulicy, urodziła dziecię żywe w komorze na dole przed południem w poniedziałków dzień. I urodziwszy je, i wzięła je [z] ziemi, doniosła je do wychodu. Tamże je wrzuciła. Po tym szła i wlała tamte rzeczy w garniec, i wrzuciła z garncem tamże do wychodu. Po tym naleziono to dziecię i wyjęto je z wychodu, i przywiedziono tę Kachnę z tymże dziecięciem na ratusz, które sama [w] fartuchu przyniosła na ratusz.

To wyznała i z tym szła na sąd Boży. Jest utopioną.» (Переклад К.Ю.).

на неї і задушила. І сказала, що підійшла до неї на наступний день, винесла тоді ж до дубового млина та закопала в землі, аж після того знайшли ту дитину. Коли вона довідалась, що її [дитину] знайшли, сховалась. Після цього її пильнували й схопили міські слуги на вулиці святого Івана. І її привезли до ратуші, де вона у всьому зізналася.

І з цим вона пішла на суд Божий. Була втоплена»¹¹⁶.

Найжахливішим злочином зі всіх оглянутих є наступний, що скоєний 23 квітня 1610 року двома особами: Геленою Радземіцькою та Софією Кшешовицькою. Перша дівчина була служницею, а друга – племінницею тієї пані в якій працювала Гелена. Суспільний статус та соціальне походження цих двох підсудних кардинально різнилось, та все ж вони мали можливість близько спілкуватись, оскільки Софія розповіла про свою вагітність лише Гелені. Мотивом й причиною злочину було те, що дівчина стояла перед страхом суспільного осуду, сором перед власною тіткою та родиною загалом, тобто емоційно-психологічні чинники. Враховуючи те, що сексуальна освіченість в той час була не на найкращому рівні, Софія та Гелена спробували спровокувати аборт, та вживання зілля не допомогло. Коли ж прийшов час народжувати, Гелена запропонувала одразу ж вбити дитину, на що Софія дала згоду. Такий акт у записі був позначений як підбурювання до вбивства, але розглядаючи свідчення детальніше, вказано, що Гелена лише запитала чи вбивати дитину, на що породілля дала згоду, але не просила. При опитуванні Гелена сказала, що «вона [Софія] так само гідна смерті, як і я», отже вона не пробувала взяти провину на себе, що було б не правильно, адже Софія могла відмовитись від її допомоги й приблизно розуміла всі наслідки даного злочину. Аналізуючи постать Гелени, варто додати, що вона була досить обізнаною в таких справах й,

¹¹⁶ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 194-195.

Ориг. «81. 12 XI 1563. Marusia z Pilicy skazana na karę śmierci przez utopienie za dzieciobójstwo. Tegoż dnia [12 XI] Marusia rodem z Pilicy, dziewczka kołodzieja Czernka, wyznała dobrowolnie swój zły uczynek, który udziałała, służący u Pawła, szewca u Turskiego, iż urodziła dziecię [w] dzień Świętego Jana [22 VI] w komorze godzinę albo dwie na dzień. I włożyła je pod pierzynę, i położyła się na nim, i udusiła je. I powiedziała, przyszedłszy ku sobie, wzięwszy je i wyniosła je nazajutrz, i niosła je za dębny młyn, i zakopała je w ziemi, aż po tym dzieci nalazły. Ona po tym dowiedziawszy się, iż je naleziono, i schroniła się. Po tym jej pilnowano i uchwycili ją słudzy miejscy na ulicy Świętego Jana. I przywieziono ją na ratusz, ku czemu się ona wszystkiemu przyznała. Iz tym szła na sąd Boży, I jest utopioną.» (Переклад К.Ю.).

можливо, вже не вперше варила потрібне зілля. Також вона впевнено намагалась приховати сліди злочину, ретельно підбираючи місце, оскільки в коморі навряд чи хтось міг знайти це закопане дитя. Основним маркером для оприявлення скоєного слугував зовнішній вигляд породіллі або ж, можна припустити, що дитина надто довго плакала й хтось міг це почути, донісши «слугам ратуші».

Згадана Софія постала перед судом у супроводі свого батька Марциновського. Згідно з законодавчими актами, дівчина чи жінка не могла самостійно виступати в суді, саме тому потребувала супроводу опікуна¹¹⁷. Варто зазначити те, що це ледь не єдина справа з усіх розглянутих у роботі, де фігурує постать батька чи чоловіка, адже в більшості випадків інформація про цю особу замовчувалась.

Вирок суду повністю відповідав тому, який передбачали тодішні законодавчі трактати: пробити кілом та катувати способом роздирання розпаленими щипцями. Але все ж, «на прохання добрих людей та тих панів райців над ними вчинили помилування й відправили під меч.». Цей випадок яскраво ілюструє те, що судова практика та правова риторика не зовсім збігаються. На це могла вплинути як поведінка цих двох підсудних, що визнавали свій злочин, як і вік однієї з них, або ж ще присутність родичів, зокрема батька. Останні два варіанти є найбільш імовірними в цій ситуації, оскільки батько міг попросити про пом'якшення кари. Не варто забувати про вплив ідей гуманізму, що також прослідковується в багатьох злочинах, не тільки тих, що представлені в цій роботі, а й загалом тих, що належать до кримінальної книги Кракова 1554-1625 pp..

«231. 28 квітня 1610 р. Гелена Радземіцька зізнається перед судом війтовсько-лавничим у підбурюванні до вбивства дитини Кшешовицькою Софією, за що обидві були засуджені до страти шляхом проколювання та роздирання кліщами, що було перетворено на обезголовлення.

¹¹⁷ Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburkie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplarzów zebrane. A na polski język z pilnością i wiernie przelożone* / Wyd. G. M. Kowalski. T. I-II. Kraków, 2016, s. 40.

Гелена, родом із Радземіц, від батька Марциновського, який грав на волинці, від матері Анни, визнала свій злий вчинок. Добровільно зізналась, що перебуваючи на вулиці Шпитальній в Лукашовій коморниці, послуговуючи там же тій Лукашовій, мешкала з нею племінниця на ім'я Софія, яка була вагітна й нікому про це не сказала, окрім Гелени, яка спершу варила їй зілля, щоб та його пила по два рази. Але то не допомогло. Потім, коли прийшов час народжувати, та ж Софія зосталась в коморі лише з Геленою. Там від неї дитину вона забрала й казала їй вбити. То дитинча було живе й плакало. Вона одразу дозволила це зробити. Закрила йому рот і воно задушилось. Замотала цю дитину в фартух і закопала в коморі в землі і приклала каструлею з маслом. І там його знайшли слуги ратуші й витягли із землі. Була допитана, якщо не з ненависті, то вона свідчила при них. Вона [Гелена] сказала: «Вона мені розказала і я беру її на совість, і так само гідна смерті, як і я.» І так були обидві перед війтівським судом отримали всі карі згідно закону, де стали обоє в коло: та Софія родом з Кшешовиць, батько якої ткач, що полотно робить і також та Гелена, родом з Радземіце, від батька Марциновського. Обоє визнали перед судом свій злий вчинок.

Потім усада війтівська визнала, що за законом Божим, за втрату невинної душі мають бути покарані на смерть обоє і їм обом належало за законом таку смерть: пробити кілком, рвати щипцями, як годиться за таке вбивство. І за проханням добрих людей і тих панів райців, над ними вчинили помилування й відправили під меч. І ось вони пішли на суд Божий у Божому Тілі в п'ятницю того ж року [11 червня]»¹¹⁸.

Підсумовуючи даний підрозділ варто додати, що тема дітовбивства широко представлена в межах кримінальної книги Кракова 1554-1625 рр. Більшість справ насичені детальним описом самого процесу вбивства, фактичного місця злочину, як і де злочинці приховували основні докази, тобто вбитих дітей. Покарання для жінки вибирали відповідно до твердження про її слабку жіночу природу, саме тому правові приписи про рекомендоване

¹¹⁸ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 462-465.

Ориг. «231. 28 IV 1610. Helena z Radziemiec przyznaje się przed sądem wójtowsko-law niczym do podżegania do zabicia dziecka przez Zofię z Krzeszowic, za co obie skazano na karę śmierci przez przebicie kolem i targanie kleszczami, którą to karę zamieniono na ścięcie.

Helena rodem z Radziemiec, z ojca Marcinowskiego, co na dudach grywał, z matki Anny, wyznała swój zły uczynek, jeszcze jedno mistrza obaczyła. Zeznała dobrowolnie, jako będąc na Szpitalskiej ulicy u Łukaszonej komornicą i posługowała tamże tej Łukaszonej, siostrzenica przy niej mieszkała, na imię Zofia, która została brzemienna [z] żakiem i nie zwierzyła się tego nikomu, tylko tej Helenie, która pierwej warzyła jej ziele, które ona piła po dwa razy. Ale to nie pomogło. Po tym, kiedy czas porodzenia przyszedł, też Zofia tylko z tą Heleną w komorze się zawarły. Tamże od niej dziecię wzięła ona, kazała jej go zatracić. A to dziecię żywe było i płakało. Na co ona zaraz zezwoliła. Zatkła mu usta, a się zadusiło. I zawinęła go [w] fartuch i zakopała go w komorze w ziemię i przystawiła faskami z masłem. I tam go słudzy ratuszni należ li i [z] ziemi wyjęli. I była pytana, jeśli nie z nienawiści to na nie zeznawała. Która powiedziała, iż: „Ona mnie rozkazała i biorę ją na swe sumienie, i tak godna śmierci jako i ja”. I kiedy były obydwie przed sądem w kole wójtowskim z pany przysiężniki prawo całe zagajone, gdy stanęły obie dwie w kole i ta Zofia rodem z Krzeszowic z ojca tkacza, co płótno robił, także też ta Helena rodem z Radziemiec z ojca Marcinowskiego, obydwie zeznały u koła swój wszystek zły uczynek.

Za czym urząd wójtowski w kole według prawa Bożego o zagubienie duszy niewinnej były osądzone na śmierć obydwie i miały według prawa mieć taką śmierć: kolem przebijać, kleszczami targać, jako się zachowuje o takie mężobójstwo. A za uproszeniem dobrych ludzi i też ichmość panowie raczyli nad nimi łaskę uczynić, iż ich skazali pod miecz. I tak szły na sąd Boży po Bożym Ciele w piątek tegoż roku [11 VI].» (Переклад К.Ю.).

катування часто нівелювались, а замість цього карали на горло або ж втопленням. Одним з важливих факторів є те, що лише в одному записі згадується батько дитини. Дана ситуація спровокована тим, що тодішні переконання базувалися на баченні жінки та її тіла як основних складових гріха. Тому судді вбачали відповідальність за сексуальний гріх лише на жінці. Самі жінки не згадували імені партнера швидше за все тому, що боялись, перебували в шоковому стані через скоєний злочин або ж просто не могли назвати когось конкретного, що було характерне для тих, хто вів надто активне статеве життя з багатьма чоловіками.

2.4 Жінка та вбивство

Девіантна поведінка жінок представлена не тільки дітовбивствами, перелюбом, а й звичайними вбивствами, що супроводжувались крадіжками. Кримінальній книзі Кракова 1554-1625 рр. можна знайти два таких випадки, що стосувались навмисного підготовленого злочину. Перший з них скоїла Анна Домбковна з Брацеївки 24 серпня 1562 р.. **Соціальне становище** зловмисниці було пов'язане з прислугуванням пані. Основним **мотивом** було не бажання наживи, а прагнення усунути «конкурентку», Анна скоїла цей злочин для того, щоб бути господинею в льоху й, коли прийде господар, жити з ним разом. Тобто в цій справі, присутні аж три причини, якими керувалась жінка. Злочин був ретельно підготовлений, оскільки Анна приготувала пиріг для того, щоб отруїти господиню й отримати бажане. В описі справи детально описана кожна річ, яку та вкрала. Це був не один випадок крадіжки, жінка знала де можна збути вкрадені речі й ретельно підбирала те, що було найціннішим. Даний уривок надає інформацію також про співучасників цих крадіжок, але жодним чином не описує покарання для них. Можливо, це спровоковане тим, що покарання для крадіїв передбачалось зовсім інше, вони могли обійтись штрафом або ж привселюдним

побиттям. **Судова риторика** збігається з практиками, які зазначені в правових приписах. Жінка добровільно визнала низку своїх злочинів й була втоплена. Не згадується її поведінка на судовому процесі, та враховуючи те, що вона дала детальні свідчення про свої «дрібні» злочини, можна передбачити її обізнаність в карному праві, тобто вона знала, що в кінцевому результаті буде страчена, тому говорила про скоєне відкрито. Не варто забувати про фактор переживань та страху, адже на емоціях підсудні найчастіше розповідали все так, як було. В даній справі присутній елемент перелюбу, оскільки підсудна мала намір проживати з ним. Не можна стверджувати про наявність стосунків до скоєного, адже це могло бути виключно наміром на перелюб. Можна припустити, що Анна та чоловік вбитої мали певні сексуальні зв'язки, але жодних доказів про це не виявлено.

«77. 24 серпня 1562 р. Свідчення Анни Домбковної з Брацеївки, засудженої до страти через утоплення за замах на вбивство та крадіжку.

Анна Дабковна, що родом з Braciejówki od Olkusza , добровільно зізналась, що вона хотіла вбити свою господиню, коли служила в неї, через те, що хотіла сама бути господинею в тому льоху. Визнала також, що хотіла її вбити також й для того, щоб коли прийде господар, вони будуть жити разом. Визнала: "Коли будуть мене про неї питати, тоді скажу, що вона сама померла, коли вийшла з кімнати." *Item* добровільно зізналась на *Walentego barwiera*, що до льоху до одної чешки Барбари прийшли двоє, чекаючи, що пані ще не вийшла з кімнати, але там на той час чешка ще не спала й сказала, що сама для них льох не закрила. І визнала на того Валентина, що коли прийшли, взяли шапочку, що була з соболевим хутром підшита. Визнала та ж Анна, що вона пиріг з маком зготувала, додала персикові кістки заварені в пиві, щоб скрутити голову і швидко вбити її. *Item* зізналася Лучі, що родом з Загурова, що переконала її пограбувати хату Беднарки і вкрала дві сукні, одна макова пурпурова, а друга червона, а зе шубку кроликом підшиту і два однакові кожухи, також також шапочку підшиту хутром ягнят і перлинами обшиті. Ще взяли оксамитовий пасок і шапочку оксамитову, а ще сорочку хлопську. Все описане вище хотіла жінка віднести до євреїв, але Анна передумала й віднесла до Ядвіги Муларки, що жила з Капою. Там все залишила, а потім пішла Анна в село, залишивши ті всі речі. Також та Ядвіга Муларка визнала, що всі ті речі є краденими й були Беднарчині, і розповіла проповідь цієї Муларки. Після цього Беднарка дізналася і забрала свої речі.

І вона теж пішла на суд Божий і є втоплена»¹¹⁹.

¹¹⁹ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 178-181.

Ориг. «77. 24 VIII 1562. Zeznanie Anny Dąbkówny z Braciejówki skazanej na karę śmierci przez utopienie za usiłowanie zabójstwa i kradzieże. Anna Dąbkówna rodem z Braciejówki od Olkusza wyznała dobrowolnie, iż chciała z umysłu zamordować swoją panią, służącą u niej, z tej przyczyny, chcąc tam sama gospodynią być w tej piwnicy. I wyznała

Наступний злочин є схожий до попереднього тим, що тут також поєднується вбивство та крадіжка. 24 січня 1602 р. Ядвіга з Шкляра зізналась у скоєних злочинах супроти своєї господині Марцинової Гавендзіни. Дане вбивство також було ретельно підготовлене але скоєне більш жорстоко. Жінка попередньо взяла сокиру й вбила господиню, будучи з нею один на один увечері. Основним мотивом також фігурує крадіжка, але Ядвіга не знайшла того, чого хотіла, саме через це вона взяла виключно певні дорогі речі з гардеробу вбитої. Тут не згадується чи зуміла вона їх продати, так само як і спосіб покарання. Саме цей аспект є нетиповим у цій справі. Тут можна лише робити припущення про можливий судовий вирок. Згідно з описом злочину, жінку мали б віддати на втоплення або ж обезголовлення, що передбачено правовими приписами того часу.

«200. 24 січня 1602 р. Ядвіга з Шкляра зізнається у вбивстві своєї пані та у крадіжці.

Приречена Ядвіга зі Шкляра, від батька Себастьяна Мані та матері Дороти з Рацлавце, зізналася у своєму неправомірному вчинку, коли була перед господарем питана, чи сама щойно вбила свою господиню сокирою, тобто Марцинову Гавендзіну, у вівторок увечері, лежачи з нею в підвалі. І взяла сокиру в Сікориного слюсаря під лавою. Зробивши справу, виміла ту сокиру й повернула на те місце, звідки взяла. Вона засвідчила, що очікувала знайти гроші у скриньці, яких не знайшла. *Item сказала*, що ніхто не винен у вбивстві, окрім неї самої. «Зізнаюсь про перше, про друге і про третє. Речі, котрі взяла в тої небіжки, тобто всі білі хустки, три мотки полотна, оксамитову шапочку, в ящику теплу хустку, чорну китицю волосся небіжки, шкіряну куртку й шапку. Віднесла ці речі до порожнього льоху. *Item* зізналась, що взяла дрібну срібну монету і дві святкові»¹²⁰.

dobrowolnie, iż dlatego chciała ją zamordować, umyśliwszy sobie, kiedy sam gospodarz przyjedzie, tedy będziawa [z] sobą wspolek mieszkać. I wyznała, iż:., Izeknę, kiedy mię będą o nią pytać, tedy rzeknę, iż sama umarła, wyszedłszy z izdebki." *Item* wyznała dobrowolnie na Walentego barwierza, iż przyszedł samowtór do piwnicy dla Barbary niejakiej Czeszki, spodziewając się, iżby jeszcze [s. 131] pani z izdebki nie wyszła, ale tam natenczas ta to Czeszka nie spała i powiedziała, iż sama dla nich piwnicę nie zawarła. I wyznała na tego Walentego, kiedy przyszły, wzięli myckę kitajczaną sobolami podszytą. Wyznała też ta Anna, iż nawierciała budyniu z makiem, także brzoskwińowych kostek i uwarzyła w piwie dlatego, iżby się głowa zawróciła, aby ją rychle zamor dowala. *Item* wyznała na Łucję, która jest rodem [z] Zagórowa, iż ją namówiła

iżby Bednarkę pokradła i ukradła jej dwie suknie, jedną makową purpurańską. drugą czerwoną luńską, także szubkę makową króliki podszytą i dwa płaszcze suk na jednakiego, także lankę półforstatową baranki podszytą i bramkę perłową, także pas aksamitny i myckę aksamitną, i koszulę chłopią. I chciała iść ta niewiasta wyżej opisana do Żydów z tymi rzeczami, ale się Anna rozmyśliła i zaniósła je do Jadwigi Mularki, która mieszka u Kapu. Tamże je ostawiła, a po tym też Anna szła do wsi, zostawiwszy te wszystkie rzeczy. Także ta Jadwiga Mularka poznała, iż te rzeczy były kradzione i poznała, iż były Bednarczyni, i opowiedziała ta Mularka kazno dziei. Po tymże się dowiedziała Bednarka i pobrała rzeczy swoje. A także szła na sąd Boży i jest utopioną» (Переклад К.Ю.).

¹²⁰ Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552 – 1625. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mięka, Anna Karabowicz. Kraków, 2013. s. 414-415.

Ориг. «200. 24 I 1602. Jadwiga ze Szklar przyznaje się do zabójstwa swojej pani i do kradzieży.

Насамкінець варто додати, що справи пов'язані з жіночим вбивством не часто фігурують в тогочасному Кракові. Жінки, що прагнули наживи діяли більш обачніше й не мали на меті вбити когось заради крадіжки. Можна припустити, що так діяли радше недосвідчені зловмисниці, які не до кінця розуміли можливі наслідки своїх вчинків, або ж діяли нерозважливо. Аналізуючи ці дві справи важко сказати щось про різновиди покарань, оскільки воно презентоване тільки в одному з випадків.

Підсумовуючи інформацію подану в цьому розділі, варто почати з кінцевого аналізу джерела. Кримінальна книга Кракова 1554-1625 р. презентує судові практики тогочасного польського міста, дозволяє ближче ознайомитись з життям окремих ланок суспільства, переважно це були міщани. Варто зазначити, що книга наповнена переважно свідченнями самих підсудних, а слова свідків нівелюються. Прослідковується брак інформації щодо самого судового процесу, адже не згадується поведінка суддів, їхнє ставлення до підсудних, процес винесення вироку чи його виконання. Незважаючи на це, яскраво описано свідчення винного, також вказана дата та приблизне місце злочину, у деяких випадках згадується село, назва вулиці та ін. Одним з найважливіших аспектів є те, що злочинці обов'язково визнавали свою вину й погоджувались із покаранням. Це було пов'язано з тим, що судді знімали з себе відповідальність за можливе не зовсім правильне винесення присуду, тобто не завжди діяли згідно правових норм. Найбільш поширеним покаранням було обезголовлення, що п'ять разів зустрічається в справах, що стосуються жіночих злочинів. В основному таким способом карали жінок, що займались перелюбом чи

Przerzeczona Jadwiga rodem ze Szklar, z ojca Sebastiana Mania i z matki Doroty z Raclawic, wyznała swój zły uczynek, gdy była przez mistrza pytana, iż sama właśnie zabiła panią swoją, to jest Marcinową Gawędziną, we wtorek w nocy, leżąc z nią w piwnicy, siekierką. A tę siekierkę wzięła u ślusarza Sikory pod ławą. Zrobiwszy tę robotę, umyła zaś siekierkę i położyła ją na to miejsce, skąd ją wzięła. Zeznała, iż się spodziewała pieniędzy w skrzynce, których nie znalazła. Item zeznała, że w tym zabiciu żaden inszy nie winien, tylko ona sama. „Co zeznam po pierwsze i po wtóre, i po trzecie. Rzeczy, którem pobrała po tej nieboszczce, to jest chusty białe wszystkie, płótna trzy wałki, mycka aksamitna, w pudle mętlik muchajerowy, czarny, cyny pięcioro, kitka samej nieboszczki, skóra nieboszczykowska i czapka". Te rzeczy powynosiła do piwnice pustej. Item zeznała, iż wzięła ort i dwa poszóstne z celbrata.» (Переклад. К. Ю.).

дітовбивством. У першому випадку чоловік-чужоложник карався такою ж мірою. Один з випадків дітовбивства був на стільки жорстоким, що двох жінок, які були винні у вбивстві однієї дитини, попередньо засудили до катувань та розривання розпеченими щипцями, та все ж, судочинство змінило свою думку на користь більш гуманного способу покарання – обезголовлення. Такий присуд не був характерним для дітовбивць, оскільки їх карали через втоплення (в джерелі присутні чотири випадки такого покарання – три з них стосуються дітовбивць).

Порівнюючи судову риторику та судову практику варто зробити висновок, що не завжди судді виносили той вирок, який був передбачений правовими трактатами. Це було зумовлено багатьма чинниками: вплив ідей гуманізму, щире визнання та співчуття зловмисника, що могло вплинути на думку представників судочинства, поради або ж прохання «добрих людей».

Законом передбачено однакове покарання за злочин перелюбу як для жінки, так і для чоловіка. В кримінальній книзі Кракова представлений лише один випадок парного покарання, а також свідчення чоловіка. Іноді позашлюбні зв'язки, бажання усунути суперника мали непоправні наслідки, такі як вбивство. Двічі в джерелі згадано про вбивство у контексті чужоложництва.

Окремої уваги заслуговує тема сутенерства, два випадки яких розглянуто в роботі. Правові трактати не надають багато інформації про злочини такого роду, але все ж є певне попередження про те, що ті, хто схиляють дівчину чи жінку до сексуальних стосунків проти їхнього бажання повинні бути покарані. В презентованих випадках жінки фігурують як ті, хто «доставляють» дівчат до чоловіка задля статевого акту. Згадуються також методи огляду та лікування потерпілих дівчат й те, хто і як подавав скаргу на зловмисників. Лише один з випадків закінчився повішенням жінки, але це лише за рахунок того, що злочин був поєднаний з крадіжкою. Загалом, можна припустити, що така практика мала своє місце в тогочасному суспільстві й була досить поширена.

Жіночі вбивства також презентовані в джерелі, та все ж у малій кількості. Такі випадки були пов'язані з перелюбом та крадіжками. Методи вбивства були кардинально різними: отруєння й фізичне насилля або ж просто фізичне насилля. Варто підкреслити, що у випадках дітовбивства та звичайного вбивства найбільше проявляється жіноча холонокровність та водночас обізнаність в певних фізіологічних процесах¹²¹.

¹²¹ Мається на увазі те, що деякі досвідчені жінки знали рецепти отрут, як їх виготовити за допомогою підручних матеріалів й доступних продуктів, з чим поєднати, щоб вони не втратили своїх властивостей та яким чином їх використати на практиці, тобто «запропонувати жертві».

ВИСНОВКИ

Досліджуючи тему «Девіантна поведінка міщанки в кінці XVI на початку XVII ст. (на прикладі Кракова)» вдалося зробити наступні висновки:

- 1) становище жінки в цивільному та карному праві було досить складним й в деяких моментах неоднозначним. Говорячи про першу частину, то основними факторами є те, що життя та майно дівчини чи жінки завжди перебувало в руках опікуна. Дана особа могла бути батьком, кровним родичом або ж законним чоловіком. Його важливість проявлялась в тому, що жінка не могла самотійно виступати в суді, де-юре володіти та розпоряджатись своїм посагом або ж іншим видом власності. Жінка майже завжди зображувалась в подвійному світлі. Перше стосувалось її немічності, порівняння з неповнолітніми або ж старими людьми, що мали обмежені можливості в правових аспектах. Друге ж розвивалось завдяки поширенню культу Богоматері й було насичене повагою до жіночої статі. Це проявлялось в тому, що, наприклад, будь-яка людина воліла б виносити претензії чи звинувачення опікуну жінки, а не їй самій. Карне право охоплює різного виду злочини: перелюб, вбивство, дітовбивство, проституція, крадіжка.
- 2) Порівнюючи різного роду правові трактати, хотіла б зазначити, що на них мали значний вплив Реформація та ідеї гуманізму. З кожним століттям кара ставала все легшою, до прикладу, привселюдне осоромлення через вимазування багнюкою, лайном та смертною карою в кінці замінили присудом на смерть через втоплення, повішення або обезголовлення. Загалом, законодавчі акти Б. Гроїцького, П. Щербича та Айке фон Репкова мали різницю переважно лише в описі самих покарань.
- 3) До питання про кримінальне право належить також проблема того, чи однаково карались жінки та чоловіки. Досліджуючи даний аспект, можу зробити висновок, що жінку подекуди карали більш жорстоко ніж

чоловіка, що було наперед визначено правовими трактатами. Чіткого виправдання цьому явищу немає, але можна припустити, що за тодішніми уявленнями жіноча стаття була уособленням зла, саме тому могла очікувати на гіршу долю. Роздумуючи над способом покарання у відповідь на однаковий злочин, то варто згадати перелюб, де як жінка, так і чоловік мали карались обезголовленням, але на практиці дану кару застосовували не так часто.

- 4) Можемо виділити чотири категорії злочинів, які представлені в кримінальній книзі Кракова 1552-1625 рр.: перелюб (4 випадки), сутенерство (2 випадки), дітовбивство (4 випадки) та вбивство (2 випадки). Варто зазначити, що деякі з них поєднують в собі два злочини, наприклад, вбивство та крадіжку, або ж вбивство та перелюб.
- 5) Порівнюючи судову риторику та судову практику можемо зазначити, що в більшості випадків на рішення суддів впливали різні обставини: поведінка жертви, пом'якшуючі або навпаки, погіршуючі обставини, вмовляння «добрих людей». З дванадцяти розглянутих злочинів, 7 каралось відповідно до закону. В одній із записів вказано кару таку, яка була передбачена правовими приписами, але в результаті, її змінили на більш гуманну. Ще один випадок є детально описаним, але згадки про вирок не знайдено. Решту випадків, присуд яких різнився від передбачуваного, мали місце для найлегшої страти – на горло.
- 6) Опрацювавши 12 записів з кримінальної книги Кракова 1552-1625 рр., можемо зробити висновок, що судові справи, які розглянуті в даній роботі дозволяють отримати певний масив інформації, який ілюструє соціальне походження зловмисниці, суспільний статус, її основні мотиви для скоєння злочину, причини такої поведінки, місце та час злочину, наявність свідків (але їхні свідчення відсутні). Частково можна зробити висновки про поведінку жінки на суді. Описана також риторика суддів та вирок для підсудних. Варто зазначити, що в таких коротких

записах немає інформації про те, як поводити себе судді, яким чином відбувався сам судовий процес, чи були використані тортури при допиті винної. Подекуди згадуються імена свідків або ж співучасників злочину, але їхні свідчення не записані. Так само не записані деталі покарання, вказано лише спосіб і деколи місце («обезголовлена біля ратуші», «втоплена у Віслі»). Додам, що у всіх справах присутні слова «добровільно визнала і з цим пішла на суд Божий». Це в певній мірі знімало відповідальність з суддів за неправильно винесений вирок.

Підсумовуючи, варто додати, що записи, розглянуті в роботі, дозволяють зануритись в кримінальний світ Кракова XVI-XVII ст., подивитись на проблеми тогочасних людей, зокрема жінок, які не належали до міської еліти. Дана робота ілюструє життя простих людей, їхні переживання, проблеми та способи їх вирішення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

- 1) Зіморович Б. *Потрійний Львів: Leopoldis Triplex*. Львів, 2002. 224 с.
- 2) Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Под ред. В.М. Корецкого; пер. Л. И. Дембо. – Москва, 1985. с. 97.
- 3) *Хрестоматія з історії України литовсько-польської доби* / Упоряд. Т. Гошко. Львів: Видавництво Українського Католицького Університету 2011, с. 422-423
- 4) Groicki B. Artykuły prawa majdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów / Red. K. Koranyiego. – Warszawa, 1954.
- 5) Groicki B. *Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego w Koronie Polskiej* / Red. K. Koranyiego. Warszawa, 1953.
- 6) *Księga kryminalna miasta Krakowa z lat 1552–1625*. Opracowali i wydali Wacław Uruszczak, Maciej Mikuła, Anna Karabowicz. – Kraków, 2013.
- 7) Szczerbic P. Ius Municipale, to jest prawo miejskie majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone / Wyd. G. M. Kowalski. – Kraków, 2011;
- 8) Szczerbic P. *Speculum Saxonum, albo prawo saskie i majdeburskie, porządkiem obiecadła z łacińskich i niemieckich egzemplazów zebrane. A na polski język z pilnością wiernie przełożone* / Wyd. Grzegorz M. Kowalski. T. I-II. – Kraków, 2016.

ОПУБЛІКОВАНІ СТАТТІ ТА МОНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ:

- 9) Білостоцький С. *Кримінальне судочинство міста Львова XVI-XVIII ст. (за матеріалами в'їтівсько-лавничого суду міста Львова)*. Дисертація кандидата наук:12.00.01 – Львів, 2009.

- 10) Вінниченко О. *Згвалтування, вбивство і пограбування, а також перелюб. Історія кримінального злочину, здійсненого під Львовом у 1645 р.* // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. Випуск 11-12. // с. 162-181.
- 11) Гошко Т. *Звичай і права: Джерела, коментарі, дослідження: У 2-х т. – Т. I: Антропология міст і міського права на руських землях у XIV – першій половині XVII століття.* Інститут Критики; Ukrainian Research Institute, Harvard University. – К.: Критика, 2019. 564 с.
- 12) Гошко Т. *Правове становище жінок за німецьким правом на руських землях XIV – першій половині XVII ст.* [Електронний ресурс]. // Режим доступу: <http://uamoderna.com/md/hoshko-women-in-law> (30.05.2022).
- 13) Гошко Т. *Уявлення про старість у містах річпосполитівського простору на межі середньовіччя та ранньомодерної доби* // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історія. - № 1(136) – 2018. – с. 18-28.
- 14) Диса К. *Історія повсякденного життя в ранньомодерній Європі.* – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2014. 129 с.
- 15) Диса К. *Суди про чари в українських воєводствах Речі Посполитої XVII – XVIII століття.* Київ, 2008. 299 с.
- 16) Еразм Роттердамський. *Похвала глупоті, або Похвальне слово Дурості, виголошене Еразмом Роттердамським; Домашні бесіди* / Пер. з лат. В. Литвинова, Й. Кобова. – Київ, 1993.
- 17) Зайцева Т. *Антропология міст і міського права на руських землях Корони Польської в XIV – першій половині XVII ст.* Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – Київ, 2019. с. 171
- 18) Ле Гофф Ж., Трюон Н. *Історія тела в Средние века* / Пер. с фр. Лебедевой. – Москва, 2008. 192 с.
- 19) Левус Н. *Павло Щербич: щоденне життя міського канцеляриста.* // Львів, 2016. 105 с.

- 20) Сліж Н. *Прасытуцыя ў Вялікім княстве Літоўскім у XVI–XVII ст.* // Соціум. Альманах соціальної історії. / Київ, 2017. Вип. 13–14. с. 113–126.
- 21) Bogucka M. *Białogłowa w dawnej Polsce.* – Warszawa. 1998. 153 s.
- 22) Delimata-Proch M. *Cudzołóstwo w praktyce prawa miejskiego Rzeczypospolitej na przykładzie „Księgi czarnej złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu” (koniec XVII–XVIII wieku)* // Czasopismo Prawno-Historyczne / Tom LXIX, 2017. s. 175-192.
- 23) Gajek B. *Zuchwała kradzież pieczęci koronnej* [Електронний ресурс] // Newsweek Historia. 2018. – Режим доступу: <https://www.newsweek.pl/historia/zuchwala-kradziez-pieczeci-koronnej/3qbrhe7> (12.05.2022).
- 24) Groebner V. *Losing Face, Saving Face: Noses and Honor in the Late Medieval Town.* History Workshop Journal, vol. 40, 1995. p. 1-15.
- 25) Kamler M. *Kary za przestępstwa pospolite w dużych miastach Polski w drugiej połowie XVI i pierwszej połowie XVII wieku 1994* // Kwartalnik Historyczny / Warszawa, 1994. s. 25-39.
- 26) Karpiński A. *Kobieta w mieście polskim: w drugiej połowie XVI i w XVII wieku.* Warszawa, 1995. 456 s.
- 27) Karpiński A. *Przestępczość we Lwowie w końcu XVI i w XVII w.* // *Przegląd Historyczny.* Warszawa, 1996. T. LXXXVII. Z. 4. s. 753-768.
- 28) Korczak-Siedlecka J. *Model wychowania dziewcząt w szesnastowiecznej Polsce* // *Odrodzenie i Reformacja w Polsce.* T. LVIII. 2014. s. 49-71.
- 29) Kowalski G. M. *Szczerbic Paweł* // *Polski Słownik Biograficzny.* T. XLVII. – Z.3. – Warszawa; Kraków, 2011, s. 397–399.
- 30) Maisel W. *Archeologia prawna Europy.* Warszawa, Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1989. s. 372.
- 31) Maisel W. *Archeologia prawna Europy.* Warszawa, Poznań: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1989. s. 372.

- 32) Wiślicz T. *Fabrykacja nierządnic, czyli o ofiarach względnej swobody seksualnej na polskiej wsi przedrozbiorowej*. Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 2017. p. 129-148
- 33) Wyporska W. *Witchcraft in Early Modern Poland, 1500–1800*. Palgrave Macmillan, 2013. 260 p.